

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE

**Pirmskolas vecuma bērnu vērtību izpratnes veidošanās
literāro darbu iepazīšanas procesā**

KVALIFIKĀCIJAS DARBS

Autors: **Ineta Resne**

Studenta apliecības Nr: ir17029

Darba vadītājs: Mg. paed. Aija Kalve

MADONA 2017

Anotācija

Darba nosaukums: Pirmskolas vecuma bērnu vērtību izpratnes veidošanās literāro darbu iepazīšanas procesā.

Darba autore: Ineta Resne.

Darba vadītāja: Mag. paed. Aija Kalve.

Kvalifikācijas darba apjoms: 49.lappuses, 7.tabulas, izmantoti 67. literatūras avoti, pielikumā – izmantoto pasaku apraksts.

Darbā apskatīts vērtību izpratnes jēdziens, tā veidošanās literāro darbu iepazīšanas procesā. Par pamatu tiek ņemtas latviešu autoru literārās pasakas. Izpētītas dažādas situācijas, veikta 14 bērnu novērošana, viņu raksturojuma izveide, tiek veikts pedagoģiskais izmēģinājums. Pēc pasaku lasīšanas tiek veiktas dažādas darbības, lai varētu saprast pasakā ietvertās vērtības – pārrunas, prognozēšana, inscenēšana, dramatisēšana, lomu spēles.

Pētījuma objekts: Literāro darbu iepazīšanas process pirmskolas pedagoģiskajā procesā.

Pētījuma priekšmets: Pirmskolēna vērtību izpratnes veidošanās.

Hipotēze. Pirmskolēna vērtību izpratne literāro darbu iepazīšanas procesā tiks sekmēta, ja:

- lasīšanai tiks izvēlēti vecumposmam atbilstoši literārie darbi;
- izvēlētie metodiskie paņēmieni veicinās bērna izpratni par daiļdarbā iekļautajām vērtībām;
- literārie darbi tiks lasīti regulāri.

Pētījuma mērķis: izzināt literāro darbu nozīmi vērtību izpratnes kontekstā.

Pētījuma bāze: X pirmskolas iestādes 5-6 gadus veci bērni.

Annotation

Theme of the study: Understanding the values of pre-school children in the process of getting to know with literary work

Author of the study: Ineta Resne

Head of the study: Mag. Paed. Aija Kalve

Volume of the study : 49 pages, 7 tables, 67 bookused, 1 appendix – list of the used tales.

Content of the study: The concept of value perception, it's formation in the process of getting to know with literary works are analyzed in the work. The basis of this work are literary tales of latvian authors. There have been studied various situations, done observation and characterization of 14 children, done pedagogical trial. After reading the tales, various actions were used to understand the values included in the tale - discussion, forecasting, staging, dramatization, roleplays.

The object of the study: Getting to know with literary works in pre-school pedagogical process.

The subject of the study: Development of pre-school children values.

Hypothesis: Pre-school Children understanding of literary work will be promoted if:

- would be selected appropriate literary works to the age group;
- the chosen methodological techniques would promote the child's understanding of the values included in the work;
- literary works would be read regularly.

Aim of the study: To understand the significance of literary works in the context of understanding values.

Basis of the study: 5-6 year old children of X Pre-school.

Saturs

Ievads.....	5
1. Teorētiskā daļa.....	7
1.1 Jēdziena „vērtības” definējums dažādu autoru skatījumā.....	7
1.2. 5-6 gadu vecu bērnu psiholoģiskais raksturojums un vērtību ievirze pētāmās problēmas kontekstā	12
1.3. Mūsdienu literārās pasakas un tajās ietvertās ētiskās vērtības.....	19
1.4. Metodes un metodiskie paņēmieni vērtību izpratnes veidošanā.....	24
2. Praktiskais pētījums.....	30
2.1. Pētījuma vispārīgs raksturojums.....	30
2.2 Pētījuma gaita	31
2.3. Iegūto rezultātu apkopojums un analīze.....	42
Secinājumi	45
Literatūras un avotu saraksts	47
PIELIKUMI	50

Ievads

Cilvēka dzīve nevar pastāvēt bez vērtībām. Jebkurā dzīves posmā jāstopas ar vērtību jēdzienu. Par cilvēku liecina tieši viņa garīgās vērtības, garīgās vērtības ir augstākas par materiālajām. Ik pa laikam vērtības mainās, dažām vērtībām tiek dota priekšroka šodien, dažām rīt. Cilvēka uzskati par vērtībām veidojas kopš agras bērnības un uz visu mūžu. Bērniem dzīve būtu jāizjūt kā vērtība, lai viņi ticētu labajam un skaistajam dzīvē, jo mūsdienās tiek apšaubītas vispārcilvēciskās vērtības un gandrīz izzudušas līdzjūtība, taisnīgums, izpalīdzība. Televīzija un citi masu saziņas līdzekļi rāda ačgārnu vērtību pasauli. Vērtību krišanās izpaužas agresijā pret dzīvām būtnēm un priekšmetiem, kā arī vienaldzīgā attieksmē pret līdzcilvēkiem. (Dzintere, Pučure, 2003, 37).

Ir ļoti svarīgi palīdzēt bērnam izprast, ko nozīmē vispārcilvēciskās vērtības. Viņam jāsaprot, kas ir vērtības, kāpēc tās ir vajadzīgas, kāda ir to jēga. Šīs izpratnes veidošanai nepieciešami piemēroti līdzekļi. Viens no šādiem līdzekļiem ir māksla. Bērniem pieejams un visātrāk saprotams mākslas veids ir literatūra, tai skaitā literārās pasakas. Tieši pateicoties literatūrai bērniem var ieaudzināt labestību, godīgumu, mīlestību ne tikai pret vecākiem, bet arī pret apkārtējo vidi, veidot izpratni par mūsu tautas pamatvērtībām - krietnumu, gudrību, daiļumu.

Pasakas visvairāk atbilst pirmskolas vecuma bērnu pasaules izpratnes līmenim. Tās viņam sniedz pieredzi par pasauli, palīdz bērnam apzināties pašam sevi un ļauj veidoties radošai personībai. Bez pasakām nav iedomājama neviena cilvēka bērnība. Tās cilvēku pavada visā viņa dzīves ceļā un arī pieaugušajiem ir vajadzīgas. Tās ievieš fantāzijas pasaulē, liek spriest un domāt. Bērnībā pēc iespējas vairāk jālasa bērniem pasakas, kopīgi jāpārrunā. Mūsdienu literārajās pasakās saglabājas labā un ļaunā pretstatījums. Jūtot līdzīgu galvenajiem varoņiem, kuri ir labā un skaistā personificējumi, bērns mācās izprast labo un ļauno, mācās izprast vērtību pasauli. Pasakas palīdz bērniem rosināt domāšanu, patstāvīgu spriešanu, sava viedokļa aizstāvēšanu, prasmi saskatīt gan kopīgo, gan atšķirīgo. (Stikāne, I., 2005, 59).

Vērtības atklājas lasot pasakas, rotaļājoties, atdarinot pozitīvu pieaugušā paraugu. Visvairāk tiek minēta tāda ētiska vērtība kā tikumiskās vērtības. Pirmskolas vecuma bērniem sava vērtību hierarhija veidojas pakāpeniski un sevī ietver tādas tikumiskās vērtības kā - uzticība, pieklājība, godīgums, ģimene, mīlestība, čaklums, daba,

labestība, sirsnība, iejūtība, draudzība, gudrība, vēlme būt vajadzīgam, izpalīdzība, pacietība un latviešu tautas tradīcijas. (Sīle, Volkova,2011,4,7).

Objekts:Literāro darbu iepazīšanas process pirmsskolas pedagoģiskajā procesā.

Priekšmets:Pirmsskolēna vērtībizpratnes veidošanās.

Hipotēze. Pirmsskolēna vērtībizpratne literāro darbu iepazīšanas procesā tiks sekmēta, ja:

- lasīšanai tiks izvēlēti vecumposmam atbilstoši literārie darbi;
- izvēlētie metodiskie paņēmieni veicinās bērna izpratni par daiļdarbā iekļautajām vērtībām;
- literārie darbi tiks lasīti regulāri.

Darba mērķis:Izzināt literāro darbu nozīmi vērtību izpratnes veidošanā.

Uzdevumi:

1. Analizēt pedagoģisko, psiholoģisko literatūru un filozofu atziņas par vērtībām un to veidošanos pirmsskolas vecumā;
2. Raksturot vecākā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības likumsakarības;
3. Teorētiski un praktiski uzzināt literatūras nozīmi vērtību izpratnes veidošanai pirmsskolā.

Pētīšanas metodes:

- 1.Teorētiskās literatūras studijas.
- 2.Pedagoģiskā novērošana
- 3.Pedagoģiskais izmēģinājuma darbs

Darba struktūra. Kvalifikācijas darbam ir ievads, teorētiskā daļa, empīriskā daļa, secinājumi, literatūras avotu saraksts, pielikumi.

Darba apjoms- 49.lappuses.

1. Teorētiskā daļa

1.1 Jēdziena „vērtības” definējums dažādu autoru skatījumā

„Vērtības- objekti, kas nodrošina pastāvīgu pārliecību par rīcības vai mērķa prioritāti, salīdzinot ar citu mērķi vai rīcības veidu.” Vērtība ir parādības vai lietas cilvēku dzīvē un to noderīgums. Tās veidojas reizē ar cilvēka dzīves pieredzi. Mūsdienu Latvijā prioritārās vērtības ir veselība, godīgums, laba ģimenes dzīve, patstāvīgi ienākumi, labs darbs, dzīvesprieks un latviešu valoda. Sociālās vērtības ir tādas vērtības, kurām sabiedrība piešķir īpašu nozīmi, tiecas pēc tām un organizē visu savu darbību lai tās sasniegtu. Šīs vērtības varētu būt tādas kā- bagātība, skaistums, taisnīgums u.c. Par vērtībām var kļūt arī cilvēka loma sabiedrībā- augsts amats vai sociālais slānis, kā arī materiālie objekti. (Psiholoģijas vārdnīca,1999,153).

Vērtības ir jāatrod, tās nav dotas. Tās izsaka attieksmi pret notiekošo, nevis tikai vienkārši apraksta. Novērtējot- vērtīgs vai nevērtīgs, parādās vērtību attieksme. Vērtības spiež cilvēku izvēlēties, kam dot priekšroku.

Filozofe M. Kūle, balstoties uz 20. gadsimta ievērojamākā aksiologa Maksa Šēlera atziņām, uzsver, ka vērtības ir gan pozitīvas, gan negatīvas. Ik pa laikam vērtības mainās, dažām vērtībām tiek dota priekšroka šodien, rīt jau citām vērtībām. Tāda vērtība ir nozīmīgāka, no kuras rodas lielāks apmierinājums. Cilvēkus apvieno augstākās vērtības- mīlestība, godbijība, svētums . Nauda, lietas- zemākās vērtības, kas cilvēkus pretnostata vienu otram un šķir. Mūsdienās ir izjauktas attiecības starp vērtībām. Augstāk tiek stādītas nevis vitālās(no latīņu valodas vita- dzīvība), bet gan derīgās vērtības. Šēlersuzskata, ka augšpusē jābūt svētuma vērtībām, bet pamatā vitālajām –dzīves vērtībām. Svētlaieme, godbijība, iedziļināšanās eksistences jēgas dziļumos un lietu noslēpumos ir absolūtās vērtības.(Kūle, Kūlis, 1998,580).

J. Pujats uzsver, ka vērtība ir mērs , ar kura palīdzību vērtē kādu parādību. Reliģijā šāda vērtība ir svētums, mākslā skaistums, loģikā patiesība, matemātikā- pareizība, tiesībās –taisnība, ētikā –tikumība. Blakus tikumībai var minēt tādas ētiskās vērtības, kā taisnīgums ,lēnprātība, godīgums, pazemība, patiesums, pienākumsu. tml. Tomēr svarīgākais nav vērtību daudzums, bet vērtību būtība (Pujats,1997,12).

Vērtības ir neatkarīgas un mūžīgas.Tās pastāv neskatoties uz to, vai ir kādam vajadzīgas vai nav un to vērtība nemainās.(Kūle, Kūlis,1998,576).

Šo pašu atziņu aktualizē J. Pujats, atzīstot,ka svarīgākā vērtības īpašība ir tā, ka vērtība ir absolūta, tā ir mūžīga un visiem cilvēkiem visos laikos vienāda un nemainīga.Vērtība pieprasa piepildījumu, tā ir kā pie sevis velkošs spēks. Patiesība un

tikumība, vērtības, kas vēlas, lai tās izzina, izprot, pieņem un tām seko. Vērtības ir kā mērauklas, ar kurām mērīt dažādas dzīves, mākslas, literatūras u.c. parādības. Tikumība ir visplašākā ētiskā vērtība, kas ietver sevī daudz citu vērtību- labā ideja, mīlestība, pienākums, taisnīgums, patiesīgums, godīgums, labvēlība, augstsirdība un daudzas citas īpašības. Vērtības var tikai papildīt, vai arī no tām novērsties.

Viens no pirmajiem domātājiem Frīdrihs Nīče piesaka diskusiju par vērtībām, par visu vērtību pārvērtēšanu. Viņaprāt, visas vērtības ir mainīgas, jo tās rada cilvēks. Viņš atzīst, ka vērtība rodas vērtējumā un ir pilnīgi atkarīga no vērtētāja. Vērtības mainās, ir atkarīgas no situācijas un nevar eksistēt patstāvīgi bez cilvēka darbības. Vienā situācijā tā ir vērtība, citā nav. Vērtību skalā visaugstāk stāv tā vērtība, kurai piemīt lielāks spēks un intensitāte. (Nīče, 2007, 60).

Vērtības var iedalīt vairākās kategorijās. Dažādi autori vērtības iedala atšķirīgās vērtību klasifikācijas grupās. Zinātnieks P. Zeile uzskata, ka vērtības ir savstarpēji pakārtotas un tās sagrupē:

1. cilvēka radītas materiālās vērtības;
2. garīgās vērtības, kas sevī ietver ētiskās, estētiskās, mākslinieciskās un citas vērtības;
3. cilvēks kā augstākā vērtība.

Vērtību sistēmā kā vērtība tiek ieskaitīta arī daba, tā ir vērtību pamats. Vērtību pasaulē ietilpst arī tās vērtības, ko cilvēks radījis ar savām rokām. Senās celtnes un materiālās kultūras pieminekļi, dažādu cilvēku radītie priekšmeti ir sabiedriska vērtība. Mākslas vērtības un māksla pati ir kā vērtība. Zinātne kā garīga vērtība paplašina cilvēka un visas cilvēces redzeslauku, piedalās sabiedriskajā progresā, harmonizē materiālo un ideālo, tā ir jaunradošā vērtība.

Morāle regulē cilvēka rīcību visās cilvēka dzīves sfērās, nosaka noteiktu dzīves saturu jeb tikumus. Morāles vērtībām ir liela nozīme cilvēka dzīvē. Viena no vissvarīgākajām vērtībām, kas jāieaudzina bērnos ir gods un godīgums. Svarīgs psiholoģisko vērtību veids ir emocijas, kas izpaužas kā prieks, arī nepatika, sarūgtinājums. Garīgi un morāli pilnveidojoties emocijas pāraug laimes sajūtā. (Zeile, 1983, 109, 185).

Savukārt R. Purmale atzīmē šādas teorijā sastopamās vērtību klasifikācijas:

1. garīgās un materiālās vērtības;
2. vispārcilvēciskās un katra cilvēka vērtības;
3. ģimenes un sociālo grupu vērtības.

Vērtības rodas zināšanu un pieredzes mijiedarbībā. Katram cilvēkam ir sava vērtību sistēma un vērtību prioritātes. Daudziem cilvēki vissvarīgākās ir materiālās vērtības atstājot aiz sevis citas vērtības. Lai veidotos harmoniska vērtību sistēma, nepieciešami visu vērtību veidi. Bērns par svarīgām uzskata tās vērtības, kas svarīgas ir viņa vecākiem. Ģimenes vērtības cieši saistās ar tikumu. Mīlestība, godīgums, uzticība, darba tikums u.c. tikumi ģimenē ir visaugstāk novērtēti. Bērnam savukārt būtu jābūt galvenajai vērtībai savā ģimenē, bet dzīvē tā diemžēl nav. Vecāki bieži bērnu neuzskata par vērtību, ja paši bērni nav jutušies vērtīgi. Šo attieksmi pret sevi viņi vēlāk izspēlē pret saviem bērniem. (Purmale, 2000, 7, 8).

Zinātniece Ārija Karpova uzsver, ka cilvēka dzīvē pakāpeniski izveidojas vērtību hierarhija un bieži vien notiek augstāko vērtību nenovērtēšana. Viņa uzskata, ka liela vērtība ir arī cilvēku darbība, sadarbība un saskarsme, jo dod personībai pašizteikšanās, savu spēju pielietošanas, paša dzīves radīšanas iespēju. Vērtības vienmēr ir vērtēšanas mērs, vērtību klasifikāciju ir daudz un kritēriji dažādi.

Mūžīgas un neiznīcināmas vērtības ir - drošība, miers, taisnīgums, brīvība, vienlīdzība, cilvēku labklājība, personības attīstība un izglītība. (Karpova, 1994, 105, 108).

Vērtību hierarhijā garīgās vērtības – patiesība, skaistums, tikumība, svētums, tiek pretstatītas dzīvnieciskajām vērtībām – jutekliskai baudai, fiziskai labsajūtai, materiālajām vajadzībām. Par vērtībām runājot, cilvēki katrs iedomājas savu - citi domā par garīgajām, citi vairāk par materiālajām vērtībām. Tad, kad cilvēks piedzimst, viņš jau ierodas pie gatavām vērtībām. Tās pakāpeniski var kļūt par viņa vērtībām, tās saglabājot un attīstot. Svarīga ir iepriekšējo paaudžu radītās pasaules nozīmība. Humanitārajā jomā vērtības tiek drīzāk koptas kā radītas, izņemot mākslas radītās vērtības. (Beļickis, 2000, 27, 29, 115).

Arī Milts uzskata, ka cilvēka dzīve nevar pastāvēt bez vērtībām. Sabiedrība balstās uz morāles vērtībām, labais pretstatā ļaunajam. Tālāka sabiedrības un personības attīstība nav iedomājama bez augstākām garīgām vērtībām, kas balstās uz sabiedrības dzīves un tautas tradīcijām. Lai attīstītos augstākās garīgās vērtības, visās dzīves jomās jāievēro svarīgi principi- nenogalināt, nemelot, nezagt. Trīs pamatvērtības- labais, patiesais un skaistais. Nedrīkst aizmirst arī svētuma vērtību, kas kristietībai saistās ar kristīgām pamatvērtībām- ticību, cerību un mīlestību. Svarīgas vērtības ir arī pienākums, atbildība, gods, cieņa, kauns, sirdsapziņa, laime, dzīves jēga, draudzība. Sevišķi jāizceļ – mīlestība, taisnīgums, žēlsirdība., „Ekonomikā svarīga ir peļņas vērtība, politikā- varas vērtība, tiesībās- likuma vērtība, estētikā – skaistuma vērtība”. (Milts 1999, 5, 19, Milts, 12, 13).

Katrs cilvēks ir neatkārtojams un demokrātiskas sabiedrības mērķis ir atzīt cilvēku kā visaugstāko vērtību. Par vērtību var kļūt arī principi- godīgums un atklātība. Arī daļa

no sabiedrībā pieņemtajām tiesiskajām, ētiskajām, uzvedības u. c. normām kļūst par vērtībām. Dažiem skolēniem pateicība vecākiem un cieņa pret skolotāju ir vērtība turpretī citiem norma. Mērķtiecība arī ir viena no vērtībām, kas izpaužas pārvarot grūtības sasniegt mērķus. (Špona, 2004, 60,69).

Morāle un komunikācija pastāv uz vispārcilvēcisko vērtību pamata. Vispārcilvēciskais apvieno visu cilvēci ,dod kultūras vērtības sapratni ārpus noteikta nacionāla un ģeogrāfiska reģiona robežām. Tas ir ļoti cieši saistīts un nav pāri stāvošs personiskajam. Personība ir vispārcilvēcisko vērtību nesēja.Tiklīdz mainās vēsturiskā situācija, mainās arī attieksme pret vispārcilvēciskajām vērtībām.(Kūle 1989,56,57).

Tiklīdz mainās vēsturiskā situācija, mainās arī attieksme pret vispārcilvēciskajām vērtībām. Latvieši jau senos laikos par galvenajām pamatvērtībām uzskatīja krietnumu, gudrību un daiļumu.Darbs ir visaugstākā ētiskā un estētiskā vērtība, pretstatā bezdarbība tiek vērtēta kā negatīva vērtība. Darbu nevar atstāt pusdarītu, tas jāpaveic līdz galam. Attiecoties pret darbu kā lielu vērtību, tiek mācīta pazemība un pieticība. Latviešu apziņā arī mirušās dvēseles strādā aizsaules dārzos un vislielākais sods ir nestrādāšana.(Mauriņa,1996,79,85).

Visvairāk tiek minēta tāda ētiskā vērtība kā tikums.Tikumus teorijā tiek lietots ar terminu tikumiskās vērtības.Tikumus ir tieksme darīt labu, sekot labajam un realizēt to savos darbos. Garīgās vērtības ir augstākas par materiālajām vērtībām. Par cilvēku liecina tieši viņa garīgās vērtības nevis spēks vai daiļums.(Pujats, 1997,12,13,105).

Pētnieki, kas pētījuši latvisko mentalitāti, piemēram,

E. Brastiņš savukārt atzīmē šādus latviešu tikumus- mīlums, darbīgums, līksmība, devīgums, dievbijīgums,noderīgums,taisnīgums(Brastiņš,1967,47,49),

P. Dāle- sirsnība, godaprāts, čaklums, viesmīlība, dzīvotprieks, centība pēc izglītības, dzimtenes mīlestība, optimistiska ticība dzīvei.(Dāle,1944,75),

Z. Mauriņa- latviešiem visvairāk tiek slavēts tāds tikums, kā strādīgums, darbs un daiļums ir vienlīdz svarīgi .(Mauriņa,1996,80).

Tikumisks cilvēks savu darbu veic pēc labākās sirdsapziņas, viņam piemīt pozitīvas īpašības un godīga sirds. Tikumu ētikā galvenais ir cilvēka personība, arī viņa raksturs un īpašības. Grieķu filozofs Platons ir formulējis četrus pamattikumus – gudrība, drosme, mērenība, taisnība. Viņš atzīmē arī tādus tikumus, kā -veselība, skaistums un dvēseles labklājība.(Platons,2001, 45,50,107).

Savukārt viņa sekotājs Aristotelis izdala divus tikumu veidus:

1. Pirmie tikumu veidi ir intelektuālie(attiecas uz cilvēka prāta spēju attīstīšanu un izmantošanu)– gudrība, saprašana un praktiskā gudrība.

2. Otrie, morālie jeb ētiskie tikumi (attiecas uz raksturu)-tie ir saprātīga mērenība un devīgums.

Cilvēkam jāattīsta abu tikumu veidi. Aristoteliskā visaugstāko vērtību izvirza laimi, tikumi virza uz šo pilnību. „Laimi mēs definējam kā dvēseles aktivitāti, kurā izpaužas noteikta tikumība.”(Aristotelis,1985,40). Laimi var uzskatīt par iekšēji piemītošu vērtību. Cilvēku laimīgu dara racionālo spēju attīstīšana. Pateicoties vērtībām, varam dziļāk ielūkoties mūsu dzīvēs, rodas iespējas pārvarēt atsvešināšanos no visas pārējās pasaules. Aristotelis uzskata , ka īstās vērtības nemainās.(Aristotelis,1985,44,46).

Tikumiskās jeb vispārcilvēciskās vērtības, kas attiecas uz bērniem, var iedalīt vairākās grupās:

1. Savas un apkārtējo cilvēku vērtības izjūta- nozīmē, ka bērns saprot, ka sāp ne tikai bērnam pašam, bet arī citiem un, ka arī citi priecājas un smejas.
2. Apkārtējās vides sajūta- bērna attieksme pret vidi: apgērību, lietām, dzīvo un nedzīvo dabu utt.
3. Kulturālās uzvedības noteikumu apguve.
4. Bērna uzvedības pašregulācija- izpaužas bērna patstāvībā un aktivitātē.(D.Lieģeniece, 1992,130,75,81,83).

Secinājumi:

1. Cilvēka dzīve nevar pastāvēt bez vērtībām.Katram cilvēkam ir sava vērtību sistēma un vērtību prioritātes, kuras dzīves laikā mainās.
2. Vērtības vienmēr ir vērtēšanas mērs.
3. Vērtību klasifikāciju ir daudz un ar dažādiem kritērijiem, Dažādi autori atzīst , ka vērtības ir savstarpēji pakārtotas un harmoniskai personības attīstībai nepieciešami visi vērtību veidi.
4. Pamatvērtības rodas zināšanu un pieredzes mijiedarbībā.
5. Garīgās vērtības- patiesība, tikumība, skaistums, svētums ,tiek pretstatītas dzīvnieciskajām vērtībām- jutekliskai baudai, materiālajām vajadzībām, fiziskajai labsajūtai.Augstākās jeb garīgās vērtības cilvēkus vieno, bet zemākās – šķir.Bērni jāmāca savas zemākās vērtības pakļaut augstākajām un humānajām vērtībām.
6. Visplašākā ētiskā vērtība ir tikumība. Tikums ir tieksme darīt labu, sekot labajam un realizēt to savos darbos.
7. Ar tikumu saistās arī ģimenes vērtības. Par ģimenes vērtībām tiek atzītas mīlestība, labvēlība, tikumiska attieksme pret darbu, izglītība, ticība Dievam, Tēvzemes mīlestība,mērķtiecība, tiekšanās pēc skaistā u.c.

1.2. 5-6 gadu vecu bērnu psiholoģiskais raksturojums un vērtību ievirze pētāmās problēmas kontekstā

Vecākais pirmskolas vecums ir 5-6 gadi. Pirmskolas vecuma bērniem noris intensīva garīgā un fiziskā attīstība pateicoties aktīvai un daudzveidīgai saskarsmei ar sociālo un priekšmetisko pasauli. Šajā laikā apgūtais kļūst par pamatu iemaņu un zināšanu apguvei. Bērnu domāšanas veids, kā arī saziņas spējas dažādā vecumā ir ļoti dažādas, arī vērtību izpratne rodas pamazām. Vērtīborientāciju, tikumiskās jūtas, morāles normas bērns apgūst tad, ja tās tiek akcentētas bērna tuvākajā apkārtnē. Tā viņš uzkrāj pirmo sociālo un tikumisko pieredzi.

Bērnos attīstās spējas novērtēt lietu un parādību atbilstību normai, kā arī pašos bērnos parādās pašvērtējums, pašapziņa. (Svence, 1999, 62, 71).

Bērni daudz mācās no vecākiem - kā runāt, risināt konfliktus, kā uzvesties. To, ka bērni līdzīgi saviem vecākiem, nosaka iemācīšanās ar atdarināšanu. Bērnā rakstura īpašības reizēm veidojas iemācoties uzvedības modeli, kas palīdz risināt viņa problēmas. Šajos gados jau ir izveidojušies bērna rakstura pamati. Rakstura izveidi ietekmē iedzimtība, arī audzināšana un apkārtējā vide. Veidojas svarīgas rakstura īpašības, tādas kā mērķtiecība, savaldība, neatkarība u.c. Šajā vecumā var rasties arī tāda īpašība kā agresivitāte. Bērns kļūst agresīvs, ja pret bērnu izvirzītās prasības un sodi viņam liekas netaisni un pārāk bargi. Par rakstura īpašību agresivitāte veidojas tad, ja bērns ir saskāries ar kādām grūtībām un agresivitāte ir palīdzējusi atrisināt radušos situāciju un panākt savu. (Reņģe, 2004, 27). Bērnā jau ir izveidojušās iekšējās morālās prasības. Ņemot vērā bērna saprašanas iespējas, vecākiem jāizvirza savas prasības tādā veidā, lai tās bērnam būtu viegli saprotamas un pārvērstos iekšējās prasībās. (Reņģe, 2000, 86,).

Šajā vecumā bērnam jau ir izveidojies priekšstats par sevi kā par pieaugušu cilvēku, kā arī par mērķi, kas jāsasniedz. Zinātnieks Ādleris to sauc par prototipu jeb ideāltēlu, kurš iespaido bērnu visās dzīves situācijās. Bērni grib līdzināties stiprākajai personai savā apkārtnē. Tā var būt kā māte, tā tēvs. Katrs bērns, arī vienā ģimenē audzis, ir savādāks. (Ādleris, 1992, 17, 22, 27).

Šajā vecumā nozīmīgi jaunveidojumi - iekšējā regulācija, tīšie procesi - tīša uzmanība, tīša atmiņa, tīša iegaumēšana u.c. Tīši iegaumējot bērni spēj izvirzīt mērķi un piespiest sevi uz neilgu laiku iegaumēt ar gribasspēka palīdzību. Tīšās iegaumēšanas un atcerēšanās procesus paātrina attēlu un citu uzskates līdzekļu izmantošana. Tiem jāsaistās ar iegaumējamiem vārdiem. Tīša uzmanība nepieciešama, lai veiktu garlaicīgu uzdevumu,

pakļaujoties citu cilvēku prasībām un piespiežot sevi koncentrēties, kā arī lai sāktu mācības skolā. Bērna koncentrēšanās ilgumu ietekmē temperamenta īpašības. Mierīgiem, līdzsvarotiem bērniem uzmanības noturīgums ir pat divreiz lielāks kā viegli uzbudināmiem bērniem.(Lubļinska,1979,177).

Pirmskolas vecumā bērnam jāpāriet uz uzskatāmi tēlaino un abstrakti loģisko domāšanu notiek pakāpeniski atkarībā no pieredzes,pārsvārā viņam ir konkrētā un tēlainā domāšana.Veicot pazīstamus uzdevumus, bērns spēj izteikt pareizus loģiskus secinājumus un spriedumus. Ja uzdevuma veikšanāviņam pietrūkst vajadzīgo zināšanu, bērns izmanto citu informāciju, kas viņam labāk zināma, arī sev zināmus faktus.Tēlainajai atmiņai ir liela nozīme bērna tālākajā intelektuālajā attīstībā.Viņš izmanto valodu savu darbību komentēšanai, plānošanai un regulācijai. Tiek apgūta arī klausīšanās prasme, tā pilnveidojot runas uztveršanu, prasmi koncentrēties, atcerēties.(Lieģeniece,1999,66).

Pēc E. Eriksona(Eriksons,1998) domām, šis ir strauju svārstību periods. Šajā periodā bērnam ir pretrunīga uzvedība. Vienā brīdī viņš parāda pārsteidzošu brieduma pakāpi, bet nākošajā bērnišķīgumu, vienlaikus dusmojas un tajā pat laikā ir līdzjūtīgi. Bērns reizēm darbojas nepadomājot par sekām. Daudz kas ir atkarīgs no tā, vai bērnam ir ģimene, kas ar piemēru parāda, kur beidzas spēle un sākas mērķtiecība. Kopēju spēļu rezultātā var izveidoties līdzvērtīgas attiecības starp māti un meitu, kā arī starp tēvu un dēlu, kas ir liels ieguvums visai sabiedrībai ,vienojot paaudzes.(Eriksons,1998,94,95).

Bērna galvenais darbības veids ir rotaļa. No rotaļas atkarīga psihisko procesu- jūtu, gribas, atmiņas un domāšanas attīstība. Bērnu rotaļās izpausmi rod viņa priekšstati par pasauli un tajā pastāvošajām vērtībām, savas tautas kultūras tradīcijām. Rotaļā parādās bērna raksturs un intereses, atšķiras zēnu un meiteņu rotaļas. Zēni rotaļas laikā vairāk skraida vieni. Spēles ir aktīvas, enerģiskas un agresīvas, viņi vairāk sacenšas savā starpā, spēļu laukumā aizņem vairāk vietas kā meitenes. Spēlējoties ar kubiem , tiek celtas augstas, nestabilas celtnes. Rotaļas vairāk saistītas ar fizisku kontaktu, kūleņošanu, nepārtrauktu darbību. Lelles tiek izmantotas bruņotiem uzbrukumiem un kaujas darbībām. Zēni emocijas pauž caur darbībām, ir mazāk jūtīgi pret sociālajiem un personiskajiem apstākļiem, viņiem ir mazāks uzmanības daudzums un līdzpārdzīvojuma dziļums. Toties meitenes spēļu laukumā ir mierīgākas, mazāk aktīvas, pulcējas mazās grupās, no kubiem ceļ zemas un garas konstrukcijas. Meitenes stāstos pievērš uzmanību cilvēciskajai dinamikai, lielāka uzmanība tiek pievērsta upura jūtām. Tāpat viņas, atšķirībā no zēniem, interesējas par cilvēkiem un viņu savstarpējām attiecībām.(Гарин,2004,43,44).

Rotaļa palīdz pieaugušajiem izzināt bērna intereses, izprast viņa pārdzīvojumus, izzināt intelektuālās attīstības līmeni. Rotaļa ir ietekmīgs audzināšanās līdzeklis. Ar tās

palīdzību bērns daudz uzzina, iemācās cienīt ģimeni un draugus, iemīlēt savu dzimto zemi. Rotaļai ir divējāda daba- no vienas puses tai ir brīvas iespējas interpretēt un darboties, no otras puses stingri noteikumi. (Dzintere,2000,32,33).Bērna attīstība notiek paplašinot rotaļu situāciju iespējas. Nepieciešamajiem mācību uzdevumiem jāsatur rotaļu elementi. Rotaļās pakāpeniski attīstās morālo vērtību izpratne ,tomēr maz ir tādu rotaļu, kas veicina tikumības attīstību. Pasaku klausīšanās ir tuva rotaļai- bērns ,aktīvi darbinot fantāziju, iztēlojas dažādus pasaku varoņus un situācijas.(Dombrovskis,Guseva,Kokina,2013,5,9).

Bērns interesējas ne tikai par savu ģimeni, viņu interesē arī daba un sociālās norises. Viņš sāk apzināties savas intelektuālās spējas, izprot vienkāršas cēloņsakarības starp lietām un dabas parādībām, cilvēku attiecībās, sāk izteikt spriedumus un secinājumus, sāk modelēt priekšmetus un parādības.Bērnā pieaug vēlēšanās veikt intelektuālu darbību, tā veicinot izziņas interešu attīstību, viņam patīk savstarpēji salīdzināt lietas un parādības, spriest, minēt mīklas, risināt uzdevumus. Šajā vecumā bērns labprāt spēlējas ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Viņam patīk izpildīt daudzveidīgas rotaļu darbības, kas prasa intelektuālu, gribas un fizisku piepūli. Bērns sāk izprast un ievērot rotaļas noteikumus, ātri orientēties dažādās rotaļu situācijās, pieņemt lēmumu savai darbībai, lai varētu izpildīt spēles noteikumus, priecājas gan par piedalīšanos rotaļā, gan sasniedzot rezultātus .(Dzintere, Boša,1997,23,24).

Rotaļās atspoguļojas iespaidi, kas gūti klausoties pasakas un stāstus. Bērns aizraujoties ar rotaļu dzīvo savā rotaļu ilūzijā, fantāzijai ir ļoti liela nozīme. Viņa domāšanā fantāzija tiek cieši savīta ar realitāti. Fantāzijas pasaulē visi priekšmeti pakļaujas bērna gribai. Vienā un tajā pašā priekšmetā bērns katru reizi redz kaut ko citu, atbilstoši tam, ko vēlas redzēt. Izfantazētajiem priekšmetiem bērns piešķir tādas īpašības, kādas ir viņam pašam- tie dzīvo, domā, ir priecīgi vai bēdīgi. Tāpat pasaku tēli tiek uzskatīti par reāli pastāvošiem. Bērnā patīk krāsainā pasaku pasaule, notikumu bagātība.(Vecgrāve,2005,168,177).

Tomēr nevajag pārspīlēt ar pasakām, lai bērns pārāk neieietu fantāzijas pasaulē, jo šajā vecumā viņš bieži jauc iedomāto ar patiesi esošo, vērojams uztveres un atmiņas nepilnīgums. Safantazēto no īstenības bērns sāk atšķirt sešu gadu vecumā un pamazām sāk saprast, ka pasaku tēli atrodas tikai pasakās.Destruktīvajās un konstruktīvajās rotaļās bērns apgūst priekšmetu lietošanas prasmi. Viņu interesē, kas lācītim vēderā un lai to noskaidrotu, lietas cenšas izjaukt un ielūkoties to iekšpusē.(Dzintere, Boša,1997,23,24).

Bērnā ir augstas uztveres spējas, viņš viegli atdarina, ir emocionāli atsaucīgs, sāk izprast cēloņseku likumsakarības, ir viegli mācāms. Dažreiz viņš vēl nespēj atšķirt

labo no ļaunā. Izziņas aktivitāte patstāvīga kļūst pakāpeniska. Kad bērns kļūst vecāks, viņš vairāk izjūt nepieciešamību pēc citiem bērniem kā rotaļu biedriem nekā agrīnajā vecumā. Rotaļā darbība tiek veikta ar zināmu nolūku, tiek veidotas attiecības ar citiem rotaļas dalībniekiem. Savstarpējās attiecības sešgadīgiem bērniem rotaļājoties kļūst arvien sarežģītākas, sāk veidoties kolektīvās rotaļas. Reizēm rotaļu attiecības tiek jauktas ar reālajām attiecībām. Rotaļās paveras plašas iespējas netiešai tikumisko jūtu audzināšanai, jo jārisina savstarpējās attiecības tāpat kā dzīvē. Kopīgās rotaļas veido draudzības un citas tikumiskās jūtas, attīsta drosmi un pašapziņu, rada līdzpārdzīvojumu citu priekiem un bēdām. Rotaļām ir liela nozīme izziņas procesu attīstībā. Izvirzot bērnam pieņemamu motīvu rotaļu procesā viņš iegūst labākus rezultātus nekā mācību apstākļos. Rotaļā bērns var paust visu, ko jūt sevī un pārdzīvo, tādējādi pieaugušie var redzēt, novērtēt un veidot viņa iekšējo pasauli. (Lieģeniece, 1992, 22, 24).

Pirmskolas vecuma beigās bērna tikumiskā virzība izpaužas tā, ka bērns vai nu ir labestīgs pret cilvēkiem un dzīvniekiem vai arī izturas pret tiem vienaldzīgi, vai nu viņš ir kolektīva cilvēks kam rūp citu prieki un bēdas, vai turas savrup. Viņam var būt izveidojusies pret sabiedriskajām parādībām ne tikai pozitīva attieksme, bet arī gatavība tikumiski darboties. Līdz septiņu gadu vecumam var attīstīt diezgan noturīgas tikumiskās īpašības. Labvēlīgos apstākļos tās pilnveidojas un nostiprinās. Tikumisko normu ievērošana ārpus ģimenes atkarīga no attiecību stila ģimenē. Ja ģimenes locekļi nemitīgi viens par otru rūpējas, bērns darīs to pašu attiecībā pret sava vecuma bērniem. (A. Studente, D. Dzintere, V. Hibnere, I. Jākobsone, V. Kārklīņa, S. Laizāne, G. Matule, A. Salputra, 1988, 41, 45).

Sestajā dzīves gadā viņš apjēdz savu draudzību ar vienaudžiem, sāk lietot vārdu „draugs”. Bērns palīdz draugam, dalās ar viņu, rotaļājas, aizstāv, ja kāds dara pāri, kopīgi darbojas. Tomēr arī šajā periodā reizēm vērojama jūtu nenoturība, draugi var mainīties. Vecumā no 5-7 gadiem draugi ir tie, ar kuriem bērns spēlējas visbiežāk - tie parasti ir grupas biedri vai kaimiņi. Pirmskolas vecuma bērnus visbiežāk apvieno tieši interešu kopība. (Фонярев, 1987, 223).

Pieaugušie ir bērna paraugs. Bērniem ir arī saskarsmes vajadzība, vajadzība sazināties. Bērni šajā vecumposmā ir jūtīgāki pret kritiku un aizrādījumiem. Vajadzība gūt vērtējumu kļūst par saskarsmes motivācijas pamatu. Svarīgs ir ne tikai pieaugušo vērtējums, bet arī vienaudžu vērtējums, kas kļūst aizvien svarīgāks. Bērns sāk sevi salīdzināt arī ar citiem, sāk novērtēt ko spēj izdarīt labāk par citiem. Bērns grib būt pirmais un, ja tas neizdodas, tad sāk raudāt. Bērns sāk izprast atbildību, piemēram, saplēšot krūzi nesaka, ka tā saplēsusi pati. (Bernāte, 2017, 6, 8).

Kognitīvā attīstība saistās ar izziņas attīstību, kā arī ar runas attīstību. Pēc šveiciešu psihologa Piažē domām, 4-7 gadu vecumā šī attīstība saistās ar intelektu un domāšanu. Viņš ir saskatījis četras kognitīvās attīstības stadijas. Pirmskolas vecuma bērnu attīstība atbilst otrajai stadijai - pirmsoperacionālajai stadijai. Bērniem vienlaicīgi notiek asimilācijas un akomodācijas procesi. Asimilācija ir psihs mehānisms, kas pārvērš jaunas idejas un informāciju, kas iederas jau zināmajos izziņas modeļos. Jaunais tiek salīdzināts ar atmiņā esošo informāciju, tiek mainīta realitātes daba tā ļaujot tai iekļauties savā izziņas modelī, viss tiek pielīdzināts jau zināmajam, asimilēts. Akomodācija savukārt ir tāds psihs mehānisms, kad esošais izziņas modelis, izziņas struktūras tiek mainītas tā, lai tās saderētos ar uztverto, jaunais tiek iekļauts bērna atmiņā, jo nav ar ko salīdzināt, nav nekādu iepriekšēju priekšstatu. Bērns spēj no vairākām pazīmēm izdalīt tikai vienu galveno pazīmi. Viņš tekstu iegaumē pēc ritma labāk nekā pēc satura. (Piažē, 2002, 290, 295).

Bērns kognitīvi nespēj apzināties sevi, nespēj formulēt savas emocijas. Viņa kognitīvā jeb izziņas attīstības sfēra tiek vingrināta tad, kad jāizvērtē labais un ļaunais, jāiejūtas galvenā varoņa lomā. (Lieģeniece, 1999, 194).

Pedagoģijas zinātņu kandidāts Rihards Kārklis uzskata, ka ne iztēle, ne citi psihiskie procesi nesāk darboties paši par sevi. Tie gaida, kad kāds viņus atmodinās no snaudas. Šo psihisko procesu atmodinātāja funkciju veic dažādi ārējie kairinātāji. Mērķtiecīgi iedarbojoties uz bērna galvas smadzeņu centriem par kairinātāju var kļūstvis ar redzi, dzirdi un citiem sajūtu orgāniem uztvertais. Klausīšanās un vērošana ir svarīgas norises garīgās pasaules izveidē. Bērna uztverei praktiski nav robežu. (Kārklis, 1990, 115).

Bērns spēj spilgti iztēloties aprakstītos notikumus un cilvēkus, ja stāsts ir saprotams. Lielu interesi bērnam izraisa pasakas vai stāsta saturs. Bērns pārdzīvo līdz stāsta varonim, uztraucas par viņa rīcību, bieži vien identificē sevi ar galveno varoni. Pasakas bērnam dod dabisko lietu kārtību. Spilgtas intelektuālās jūtas raisa dzīvnieki un putni. Bērns uzdod daudz jautājumus, pauž savu prieku, dzīvi reaģē uz grāmatā aprakstītajiem notikumiem. Viņš iedzīvojas varoņu tēlā un nemaz nemana, ka uztver pasaku par realitāti. Zina, ka viss ir tikai pa jokam, bet tomēr jūtas ir svarīgākas par zināšanām. Sevišķi skatoties izrādi bērns pārdzīvo īstas un patiesas jūtas, viņi dziļi pārdzīvo literārā varoņa veiksmes un neveiksmes. Bērns sāk interesēties arī par pasaku un stāstu pasniegšanas formu, ne tikai par saturu. Liela nozīme tajā ir runai. Bērnam jūtas un pārdzīvojumi kļūst saprotami nosaucot tos vārdā. Bērna iztēlei ir raksturīgas svārstības starp reālo un izdomāto, viņam ir dalīta attieksme pret labi pazīstamu cilvēku, kas

pārgērbies par pasaku tēlu. Iztēles un emociju spilgtums liek bēgt no „vilka”, kaut skaidri saredzama pazīstama seja.(Ļubļinska,1979, 203,267,286).

Liela nozīme gribas darbību izpildē ir atdarināšanai. Šajā vecumā atdarināšana kļūst tīši vadāma darbība.(Ļubļinska,1979,312)Vēlme atdarināt pieaugušos atspoguļo bērna vēlmi augt. Par rotaļlietām bērns var pārvērst gandrīz visu, ko iedomā.Meitene, kas rotaļājas ar savām lellēm un mājsaimniecības rotaļlietām ne tikai iemācās rīkoties ar lietām un tās pielietot, viņa tādējādi inscenē attiecības ar apkārtējo pasauli.Jāpievērš uzmanība tam kā bērns izturas pret savu lelli. Viņa baras uz lelli tāpat kā mamma uz viņu, novel vainas apziņu uz savu lelli. Par ilgām pēc mīlestības liecina tas kā meitene glāsta un mīļo savu lelli. Bērniem mēdz būt mīļās lelles un nemīlētās lelles. Nemīlētā lelle var personificēt kādu cilvēku, kas bērnam ir netīkams.Pavisam dabiska ir stāstu sacerēšana darbojoties ar bērnu kopā, tas ir rotaļlietas turpinājums un prieka avots. Rotaļa paliek daudzveidīgāka tad ,kad tajā piedalās pieaugušie. Ar savu pieredzi un iztēli ,viņi rotaļu padara ne tikai daudzveidīgāku, bet arī pamatotāku, paver jaunas iespējas, rosina bērna izgudrošanas spējas.(Rodari, 1997,94,96).

Dace Markus atzīst, ka bērnu skaidrojumos par viņu dzīves lielākajām vērtībām kā viena no visvairāk izvēlētajām tika nosaukta laime. Par laimi bērns stāsta izmantojot savu dzīves pieredzi, nevis pieaugušo skatījumu. Bieži viņi saista laimi ar ģimeni, arī ar tiem brīžiem, kad paši jutušies laimīgi. Bērnam liela vērtība ir ģimene, māmiņa un tētis.Bērnam vērtīgs šķiet arī tas mīļums, kāds tiek sagaidīts no pieaugušajiem, kas viņus mīļo. Biežāk šajā sakarā tiek minētas māmiņas un vecmāmiņas, arī tēti. Mīļums tiek izjūsts , saprasts un izdomāts savā, bērna izpratnē.

Prieks arī tiek minēts kā bērna vērtība, tāpat kā draudzība un mīlestība.Mīlestība saistās ar draudzību starp zēnu un meiteni, jēdzieniem „precēties un kāzas”.Labais bieži tiek uztverts kā vērtība. Daži bērni , iespaidojoties no multfilmām, tomēr grib būt sliktie, ne vienmēr sliktis tiek vērtēts negatīvi.(Markus,2007,56,86).

Šajā vecumposmā jāpilnveido bērnu tikumiskā audzināšana veidojot izpratni par darba tikumu, godīgumu, labestību, draudzīgumu un citām pozitīvajām īpašībām, kuras vajadzīgas pašvērtējuma attīstīšanai. Rotaļas, tāpat kā piedalīšanās dažādās sporta spēlēs pakāpeniski attīsta bērnu pašvērtējuma spēju tad, ja rezultātus apspriež kopā ar bērniem. Bērnam vajadzīgs emocionālais pārdzīvojums, lai sekmētu priekšstatu veidošanos par labo un slikto, derīgo un nederīgo, godīgumu un negodīgumu.(Golubina,2007,120,122).Vecākajā pirmskolas vecumā tikumisko uzvedību bērns izrāda arī pret svešiem cilvēkiem, jo viņš apjēdz tikumiskās normas un noteikumus. Tikumisko normu izpildi sekmē morāli vērtējošā attieksme. Attīstās augstākās vajadzības,

tāpēc parādās apzināta tikumisko normu izpilde ņemot vērā citu intereses.(Lieģeniece,1999,66,68).

Lai attīstītu bērnu tikumisko pieredzi, kā arī uzvedības un rīcības pašnovērtējumu, bērna uzvedība noteikti jāvērtē. Taču viņam jāizprot kāda rīcība ir pelnījusi nosodījumu un kāpēc. Vērtējums jādod pēc iespējas konkrēti. Tikai optimistiska rakstura vērtējums palīdz bērnos audzināt labestību, simpātijas citam pret citu, pret pieaugušajiem, rūpīgu attieksmi pret lietām un daudzas citas vērtīgas rakstura īpašības.(A.Studente, D.Dzintere, V. Hibnere, I. Jākobsone, V. Kārkliņa, S. Laizāne, G. Matule, A. Salputra , 1988,41,45,46).

Vecākajā pirmskolas vecumā bērni jau spēj argumentēt savu attieksmi, vērtējot kādu rīcību. Tas notiek tāpēc, ka attīstās līdzpārdzīvojums literāro varoņu gaitām. Bērns aktīvi pārdzīvo notikumus un rīcību . Bērna emocionālās attieksmes sakrīt ar morālo vērtējumu, kā arī tam pakļaujas un balstās uz to. Bērna intereses centrā ir pasakas varonis. Sevišķa vērtība tiek pievērsta varoņa veiksmi un viss, kas viņam traucē, bērnos izsauc negatīvu attieksmi. Protestus un nosodījumu izsauc negatīvā varoņa rīcība. Tas nozīmē, ka bērns saprot, kur ir ļaunais un kur labais un nostājas labā pusē. Bērns spēj vērtēt savu un literāro varoņu uzvedību un rīcību. (Елконин,1989,162,165).Tajā pašā laikā bērns var simpatizēt arī ne tik labiem varoņiem, ja tie ir droši, veikli un attapīgi.(Выготский,1999,228).

Secinājumi:

1. 5-6.gadu vecumā bērna galvenais darbības veids ir rotaļa.Rotaļa ir ietekmīgs audzināšanās līdzeklis.Bērnu rotaļās izpausmi rod viņa priekšstati par pasauli un tajā pastāvošajām vērtībām, savas tautas kultūras tradīcijām.Lomu un sižeta rotaļās bērni atdarina pieaugušos vai filmu un grāmatu varoņus, sāk sevi identificēt ar noteiktām lomām un spēj ievērot spēles noteikumus.
2. Liela loma bērnu dzīvē ir arī atdarināšanai.Vēlme atdarināt pieaugušos atspoguļo bērnu vēlmi augt. Pieaugušie ir bērna paraugs.
3. Bērniem parādās vajadzība tikt novērtētiem, tāpat parādās vajadzība pēc saskarsmes ar pieaugušajiem un citiem bērniem.
4. Bērns jau spēj vērtēt savu un literāro varoņu rīcību, jo aktīvi pārdzīvo notikumus un varoņu rīcību.Viņa emocionālās attieksmes sakrīt ar morālo vērtējumu.
5. Šajā vecumā nozīmīgi jaunveidojumi-iekšējā regulācija, tīšie procesi- tīšā uzmanība, tīšā atmiņa, tīšā iegaumēšana u.c.
6. Pirmskolas vecuma bērnu attīstība atbilst otrajai stadijai- pirmsoperacionālajai stadijai. Bērniem vienlaicīgi notiek asimilācijas un akomodācijas procesi.

7. Bērnam jau izveidojies priekšstats par sevi kā pieaugušu cilvēku, ko Ādlers nosaucis par ideāltēlu.
8. Vērtības bērnu skatījumā ir- laime, ģimene, mīļums, prieks, draudzība un mīlestība, labais arī ir kā vērtība.
9. Šajā vecumposmā bērnam jau ir izveidojušās iekšējās morālās prasības.

1.3. Mūsdienu literārās pasakas un tajās ietvertās ētiskās vērtības

Pirmskolas vecumā literārajiem darbiem ir liela ietekme bērnu vērtību izpratnes veidošanā. Bērņībai raksturīgi savi uzskati, savs domu gājiens, sava ES apzināšanās. Lai bērns apgūtu cilvēces kultūru un savas tautas tikumiskās tradīcijas, palīgos nāk māksla. Literārie darbi ir mākslas veids, kas iepazīstina ar vārda mākslu. Pateicoties literārajiem darbiem, bērns veido attieksmi pret dzīvi, veido vērtību ievirzes. Literatūra palīdz bērnam apzināties sevi, sniedz priekšstatus par pasauli un attiecībām starp cilvēkiem, ļauj līdzjust un izjust. (Kaņepēja, 2003, 51). Tā apvieno tēlainību ar prāta darbību, kalpo par citas realitātes robežu. Literatūras uzburtā pasaule ir pietiekami reāla, bet neaizstāj realitāti, kaut prāts un iztēle piepilda izlasīto tekstu ar ainām un emocijām. Literatūra aprakstot citus cilvēkus, vienlaikus rada cilvēka klātbūtnes ilūziju tekstā. Par cilvēka skatījumu uz dzīvi bieži vien liecina bērņības mīļākā grāmata, kas nav viņu pievīlusi visas dzīves laikā. (Freibergera E., 2000, 106).

Bērns, attīstot savu personību, sāk meklēt atbildes uz jautājumiem par dzīvo un nedzīvo pasauli, sāk filozofēt, veidot savu vērtību sistēmu. Viņu interesē tik daudz jautājumu- kas ir dzīvība un nāve, kas labs, kas ļauns un vēl milzum daudz jautājumu. Bērnim piemīt viena brīnišķīga īpašība, tā ir spēja brīnīties. Viņam jā māca domāšanas māksla, lai dotu bērnam iekšēju brīvību un gūstot informāciju, atrastu patiesību. Dailiteratūra bērnam palīdz uzdot jautājumus, bet nesniedz gatavas atbildes. Pasakas ir viens no veidiem, kā bērnam izprast sevi, apkārtējo pasauli un savu vietu tajā. Bērņība nav iedomājama bez pasakām. Tās pavada visu dzīvi. Bez pasakām nevar iztikt arī pieaugušie. Bērnim un pieaugušajam pasakas veicina pašvērtību un uzticēšanos pasaulei. Tās rada sajūtu, ka kāds noteikti palīdzēs, ja netiec galā ar problēmu. Bērņībā pēc iespējas vairāk bērņiem jālasa priekšā pasakas. Tās palīdz bērņiem apzināties pašiem sevi, sniedz pieredzi par pasauli un veicina aktivitāti, lai bērņi spētu sevi apliecināt, veidot par radošu personību. Tās ieved fantāzijas pasaulē, liek domāt, spriest un rada izpratni par pasauli. Bērns iepazīst svešas zemes un planētas. Iepazīstot brīnumaino, ar pārdabiskām parādībām pilno pasauli, viņš iztēlojas pats savējo, kurā var justies ērti un droši. (Lukse, 2000, 46, 47. lpp).

Pirmskolas bērna domāšana krasi atšķiras no pieaugušo domāšanas. Viņš sevi izjūt kā pasaules centru, iedomājas, ka pasaule radīta, lai apmierinātu viņa vajadzības. Tikumības izpratne bērnam aprobežojas ar to, ka viņu interesē tikai darbības sekas. Bieži vien priekšmetus, parādības un dzīvniekus viņš uztver kā tādus, ar kuriem var sarunāties. Viņam robeža starp reālo pasauli un fantāzijas pasauli ir visai nosacīta. Pateicoties pasakai, bērns atrod tajā atbildes uz sev interesējošiem jautājumiem. Bērnam tomēr svarīgas ir pasakas ar labām beigām. Bērnības mīļākā pasaka paliek atmiņā un ietekmē arī visu turpmāko dzīvi. (Vecgrāve, 2005, 160, 177).

Bērnu literatūrai jāapmierina bērna vajadzības un intereses. Lai bērnos audzinātu atsaucību, līdzjūtību, godīgumu, jāzina pirmskolas vecuma bērnu literatūras uztveres īpatnības. Svarīgi izvēlēties literāros darbus atbilstoši bērnu pieredzei. Pasakas un literārie darbi ar pasakas elementiem visvairāk atbilst pirmskolas vecuma bērnu izpratnes līmenim.

Mākslinieciskā jeb literārā pasaka ir fantāzijas un prāta darbības rezultāts. Literārās pasakas ir sarakstījuši konkrēti cilvēki, tās ir rakstnieku gara darbs. Literārajās pasakās laiks un darbības norises vieta ir konkrētāki nekā tautas pasakās. Bieži vien darbība notiek mūsdienās, reālā, bērnam pazīstamā vidē. Tāpat šajās pasakās var tikt attēloti sadzīviski notikumi tikai citā, fantāzijas skatījumā, kur priekšmeti un parādības ir dzīvi. Pasakas ir tik aizraujošas, ka liek aizdomāties par pasaku pasauli un tādām lietām un notikumiem, kas reālajā dzīvē nav iespējamas. Pasaka palīdz pieaugušam ar bērnu runāt abiem saprotamā valodā. Tā ir pasaku valoda, kas izslēdz nopēlumus un norādījumus, kas bērnam nepatīk. (Freibergera, I, 1997, 21)

Psihologe Diāna Zande uzskata, ka pasakas palīdz bērnam iepazīt un izprast dzīves labās un sliktās puses. Pasaku lasot vai stāstot, starp runātāju un klausītāju veidojas patiesa tuvība, abiem kopā visu izdzīvojot. Pasaka veicina valodas attīstību un to bagātina. Tāpat pasaka ar tēlu palīdzību palīdz iepazīt un izprast dzīvi. Bērnam tēlu valoda ir saprotama un viņš izjūt pasaku tāpat kā visu ap sevi. Pasakas bērniem māca to, ka lai dzīvē ko sasniegtu, ir jāiet un jādara pašam. Pasakas uzdevums ir bērnu harmonizēt, nevis radīt iedomāto ideālo pasauli, tām ir jāpalīdz dzīvot reālo dzīvi. (Zande, 2008, 54, 55).

Pasakas sevī uzkrāj cilvēciskas vērtības, tā uzturot spēku un dodot stabilu vietu mainīgajā pasaulē. Pasaka ļauj vērtīgāk ielūkoties sevī, audzina ļoti svarīgu tikumisku īpašību- labestību. Pasakas ir nezūdošas vērtības pašas par sevi. Pasakās katram bērna attīstības posmam var piemērot nepieciešamo materiālu. Tajās ir daudz darbību, notikumu atrisinājumi ir konkrēti un labi saprotami. Pasaka bērnu ievieš fantāzijas tēlu pasaulē, kuri palīdz viņam veidot un uzkrāt zemapziņā pieredzi dzīvei, attīstīt dzīvei

svarīgas iemaņas, palīdz mācīties un saprast kā uzbūvēta pasaule. Tāpat kā tautas pasakās, arī literārajās pasakās notiek cīņa starp labo un ļauno. Ar spilgtu tēlu palīdzību bērns pats izjūt, ka sliktas rīcības motīvi nes sliktu rezultātu, bet pozitīvā varoņa rīcību vada rūpes par citiem. No pasakām bērns mācās, ka labais vienmēr uzvar ļauno, lai arī dzīvē ne vienmēr tā notiek un to, ka jātic labajam. Pasakās labais vienmēr ir labs, bet sliktais-slikts. Bērnam vajadzīgas šīs galējības, lai apgūtu priekšstatus par vērtībām, spēju līdzpārdzīvot. (Sīle, Volkova, 2011, 8, 9, 10).

Ģimenes psihoterapeite Gunta Jakovela uzskata, ka cilvēki nav nekad šaubījušies vai bērniem stāstīt pasakas vai nestāstīt. Bet pēdējo gadu laikā vecāki kļuvuši skeptiskāki un piesardzīgāki un vēlēdamies bērnus pasargāt no ļauna, bieži vien izvēlas nelasīt bērnam pasakas, kur ir kas biedējošs un skumjš. Tā var iekrist otrā galējībā un tāpēc nevajag atteikties no it kā sliktām pasakām. Palīdzot vizualizēt bērna neapzinātās bailes, mēs parādām viņam ceļu, kā tās pārvarēt. Pasakas, kas attīrītas no nežēlības un ļaunuma, nepasaudzē bērnus no šīm negatīvajām izjūtām. Tās iemāca bērnam slēpt un apspiest savu satraukumu, nevis meklēt ceļus, kā no tā atbrīvoties. Tādā veidā tiek apspiesta bērna psihe un netiek veicināta baiļu pārvarēšana. Atlasot tikai labas un saudzīgas pasakas, tiek veidots nepareizs priekšstats par pasauli, kur viss ir tikai labs un pareizs. (Jakovela, 2008, 15).

Bērns paņem no pasakas dzīvē tikai to, kas viņu interesē un ir noderīgs. Pasaka viņu ievēd cilvēku attiecību pasaulē. Pasakas piedāvā tik daudz cilvēku raksturu un likteņu klāstu, bērns tādējādi iepazīst realitāti un nākotni. Pasakas bērnam nozīmē citu pasauli un domātas vērošanai, nevis atdarināšanai, jo svarīgākas ir klausītāja intereses nevis pasakas saturs. Pasaku klausoties bērns vingrinās pretoties savām bailēm. Daudz atkarīgs no apstākļiem kādos bērns pasakās satiekas ar vilku. Drošos mājas apstākļos, kad pasaku lasa māte, bērns droši stājas savām bailēm pretī, viņš ne no kā nebaidās un var pievērsties labi zināmā tēla viltībai. Katrs pasakas klausītājs ir atšķirīgs. „Pasakas vajadzīgas matemātikai, tāpat kā matemātika vajadzīga pasakām. Tās vajadzīgas dzejai, mūzikai, utopijai, politikai, vārdu sakot ikvienam cilvēkam un ne tikai fantazētājam.” (Rodari 1997, 126, 127, 152).

Ģimenes psihoterapeite Maija Biseniece uzskata, ka bērnus ietekmē pasakas, ko lasa priekšā vecmāmiņa. Zēniem jālasa pasakas par varoņiem, lai turpmākajā dzīvē viņi mācētu cīnīties un aizstāvēt sevi, kā arī piedot pāri darījumiem nevis atriebties. Savukārt meitenēm ar pasaku palīdzību jāemāca spēja ieklausīties sevī un izdarīt labāko izvēli, izvēloties gan lietas, gan arī attiecības. (Biseniece, 2012).

Pasakas palīdz bērnam apgūt kritisko domāšanu tādā veidā, ka pasaku tēlu rīcība nosaka to, kas ar viņiem notiks tālāk. Bērns, vērojot tēlu rīcību, mācās, kā pareizi rīkoties. Pasakas palīdz tikt galā ar iekšējo nemieru un stresu, rada ap bērnu drošības lauku. Tā palīdz mazajam sajūst, ka viņš nav viens ar savām problēmām. Identificējoties ar pasakas varoni, viņš saprot, ka ir arī citi bērni, kas jūtas tāpat kā viņš. Šī informācija nemanot nogulst bērna zemapziņā. Pirmskolas vecuma bērnus aizrauj literāro tēlu neparastās spējas un īpašības. Tomēr nozīmīgas ir arī tās literārās pasakas, kas parāda reālajā dzīvē sastopamas situācijas, kur nav ne ļauno, ne labo tēlu. Tie ir līdzīgi pašam bērnam un parāda iespēju paskatīties uz konfliktsituācijām no malas, vērtēt katra rīcību. Bērns veido saiknes ar tiem literārajiem tēliem un notikumiem, kas pašam ir nozīmīgi un svarīgi pēc savas pieredzes, tā radot savu teksta variantu. (Freibergera, 2013, 51).

Literārajās pasakās par cildeno tiek atmaksāts ar labu. Lai audzinātu darba tikumu un godīgumu, noderīgi ir dzīvnieku tēli. Pasaku sākumā dzīvnieki ir nepaklausīgi un nerātni. Dodoties pasaulē un iepazīstot daudz nepatīkamu brīžu, viņi mājās atgriežas ar apziņu, ka jābūt godīgam un daudz jāstrādā. Ar dzīvnieku tēlu palīdzību tiek atveidotas vēlamas un nevēlamas īpašības. Labais un ļaunais literārajās pasakās vairāk tiek atveidots ar fantāzijas tēliem. (Stikāne, A., 1977, 11, 164).

Mūsdienās literārās pasakas žanrs ir spilgti pārstāvēts ar daudziem autoriem, tie ir: Māra Cielēna, Viks, Juris Zvirgzdiņš, Anna Žīgure, Jānis Ankravs, Ēriks Kūlis, Valdis Rūmnieks, Imants Brēms, Uldis Auseklis, Evija Gulbe, Rasa Ābelīte, Dace Priede, Anna Skaidrīte Gailīte un citi.

Vērtību sistēmā ietilpst rotaļa, spēles prieks, izziņa, darbs, laika un telpas izjūta, dzīvība un daba tiek minētas kā „zaļās” vērtības. Netiek aizmirstas arī tādas morālās vērtības, kā – mīlums un draudzīgums, zinātkāre, aktivitāte, enerģiskums, taisnīgums, līdzjūtīgums, izpalīdzība, pašapziņa, pienākuma apziņa. Cilvēcisko attiecību vērtības – savstarpēja sapratne, iejūtība, draudzība. Par vērtību kļūst arī sapņi. (Stikāne, I., 2005, 61, 64).

Mūsdienu literārajās pasakās vērtību aspektā tiek izcelta uzticība, latviešu tautas tradīcijas, vēlme būt vajadzīgam, čaklums, pateicība, labestība, pacietība, pieklājība, gudrība, mīlestība, ģimene un godīgums. Pedagogiem būtu jāveido literāro pasaku izlases, kurās bērnam būtu iespējams saskatīt un saklausīt pasakā paustās vērtības. (Sīle, Volkova, 2011, 16, 90).

Literāro pasaku svarīga sastāvdaļa ir spēles prieks, spēle ar valodu. Tā arī ir viena no vērtību veidiem. Lai rastos spēles prieks, svarīgs ir spēlēšanās process, kurš tiek

uztverts pavisam nopietni, ir arī lietas, kuras jāuztver pavisam nopietni. Rakstnieki spēlējas ar valodu, ļaujot iztēlei radīt spilgtas asociācijas.

Svarīga ir arī telpas izpratne. Tā pasakās tiek attēlota kā virzība no mājām uz pasauli, no tuvākās apkārtnes uz tālāko. Telpa ir visaptveroša- debesis, zeme, pazeme. Gaišo telpu jeb pasauli raksturo labais, savukārt tumšo telpu- ļaunais. Tumšā telpa raksturota kā cita pasaule, kas atšķiras no pierastās. Mūsdienu literārajās pasakās cita pasaule tiek daudz attēlota. Izrādās, ka nav tikai ļaunā tumsa, bet ir arī labā tumsa.

Pasaules izziņa ir mūžīga vērtība. Izziņa „radina pie pasaules kopsakarību izpratnes, pie zināšanu sistematizācijas, pie pasaules modeļa izveides”. Literārajās pasakās rakstnieki bērnam cenšas dot pareizās zināšanas par dabu un pasauli, akcentējot dzīvnieku, augu, lietu un parādību īpašības un savstarpējās attiecības. Tās ir tuvas tautas pasakām par dzīvniekiem. (Stikāne, I., 2005, 61, 64, 71).

Secinājumi:

1. Iepazīstot literatūru, bērns iepazīstas ar cilvēku attiecību pasauli un liek uz attiecībām paskatīties no malas un tādā veidā tās izprast., veido savu vērtību izpratni.
2. Ar literāro darbu palīdzību var iegūt un papildināt zināšanas, attīstīt savu personību. Pasakas veicina radošo domāšanu, attīsta iztēli, kritisko domāšanu, spēju apvaldīt emocijas.
3. Bērna sociāli emocionālo attīstību var veicināt balstoties uz pasakā ietvertajām atziņām par godīgumu un čaklumu veicot darbu.
4. Pateicoties pasakām bērns uzzina, ka katrai rīcībai ir sekas un cilvēks pats ir atbildīgs par savu izvēli.
5. Pasakas simboliski stāsta un māca par šīs pasaules likumsakarībām. Dzīvei svarīga informācija tiek apgūta ar pasaku tēlu palīdzību.
6. Svarīga literāro pasaku sastāvdaļa ir spēle, spēles prieks, telpas izpratne, pasaules izziņa.
7. Svarīgas vērtības, kas attēlotas pasakās ir darbs, dzīvība un daba, laiks, draudzība, sapņi. Tiek minētas arī tādas vērtības kā mīļums un draudzīgums, zinātkāre, aktivitāte, enerģiskums, taisnīgums, līdzjūtīgums, izpalīdzība, pašapziņa, pienākuma apziņa, savstarpēja sapratne, iejūtība, uzticība, latviešu tautas tradīcijas, vēlme būt vajadzīgam, čaklums, pateicība, labestība, pacietība, pieklājība, gudrība, mīlestība, ģimene un godīgums.
8. Pasakas veicina bērnu vērtību izpratni, jo pasakās ir atrodams viss, kas sastopams dzīvē. Ar pasaku palīdzību var rosināt bērnus iedziļināties pasaku tēlu pasaulē,

tādā veidā izvērtējot pasaku tēlu rīcību un savstarpējās attiecības, gūstot nenovērtējamu emocionālo pieredzi.

1.4. Metodes un metodiskie paņēmieni vērtību izpratnes veidošanā

Pirmskolas izglītības programmā ietverti šādi uzdevumi, kas veicami 5-6 gadu veciem bērniem literārās uztveres veidošanā:

- atšķirt daiļdarba noskaņu;
- izteikt savas domas, izjūtas un attieksmi pret piedzīvoto; raksturot un vērtēt daiļdarba tēlus, viņu rīcību;
- raksturot pasaku varoņus;
- iesaistīties pasakas dramatizēšanā. (Ābeltiņa, Bula-Biteniece, Gorjučkina, Jurisona, Silova, Strazdiņa, Tempelfelde, 2012).

Savukārt integrētajā mācību programmā sešgadīgajiem bērniem, lai varētu apgūt ētiku, paredzēts,

- ka bērniem jāizprot šādas tikumiskās vērtības- ģimene, izpalīdzība un draudzība;
- jāsaprot, kas ir laba un slikta rīcība;
- jāzina tikumiska cilvēka īpašības;
- jāprot uzvesties pieklājīgi.

Lai būtu tikumiska izaugsme, jābūt cieņai izpausmei pret citiem, rūpēm par tuvāko un vidi, draudzības izpausmēm ikdienā, citu cilvēku izjūtu atpazīšana. (Arole, Āboltiņa, Bērtule, Joma, Kazakova, Petere, Purmale, Silova, 2012).

Arī Golubina uzskata, ka visā pirmskolas laikā bērnam veidojas tikumisko vērtību pirmsākumi un bērna tikumiskā audzināšana pirmskolā ietver:

- Vērtīborientāciju, kas sevī ietver tikumības jēdzienu, priekšstatu, uzskatu veidošanu;
- Bērna tikumiskās rīcības organizēšanu;
- Nepieciešamo tikumisko īpašību- godīguma, atsaucības, draudzīguma izkopšana; Psihologijā par tikumisko audzināšanu uzskata attieksmju veidošanos pret darbu un tā veicējiem, ģimeni, citiem bērniem un pieaugušajiem, kā arī pret sevi. (Golubina, 2007, 253, 254).

Bērns ētiskās vērtības apgūst praktiskā „rīcībā – pārdzīvojot, meklējot problēmas atrisinājuma ceļus un sadarbojoties”. (Freiberga, I., 2000, 57). Lai veicinātu literārā darba emocionālo pārdzīvojumu, izraisītu interesi par pasaku, nostiprinātu zināšanas, bagātinātu vārdu krājumu un mācītu vērtības, noderīgs ir inscenējums. Pateicoties inscenējumam,

pasakas stāstījums kļūst dzīvāks un bērnam vieglāk uztverams. Inscenēt jaunas, mazāk pazīstamas pasakas tiek piedāvāts bērniem tikai tad, kad pasaka labi iepazīta, daudzkreiz atstāstīta. Noderīgi ir vairāki inscenējuma veidi: papīra figūru teātris; rotaļlietu teātris; saplākšņa figūru teātris; rokas leļļu teātris; ēnu teātris; piecpirkstu teātris. (Freiberga, I., 2000, 55, 57).

Populārākie inscenējuma veidi ir:

1. Papīra figūru teātris. Bērni no mīļākajām pasaku grāmatām pārziņē vai pārkopē ilustrācijas, tad tās izgriež, izkrāso un nostiprina turētājā. Pasakas lasīšanas laikā figūras tiek pārvietotas, tā veidojot teātra izrādi, kur papīra tēli atdzīvojas. Ja pasaka ir bez ilustrācijām, tad tā tiek izlasīta pirms izrādes. Noskaidrojot kādi tēli šajā pasakā darbojas, bērni paši viņus uzzīmē, tā attīstot savu izdomu un fantāziju. Ar papīra teātra palīdzību parāda vienkārša satura pasaku sižetus. Var izmantot arī papīra konstrukcijas - no kartona izgatavotās galveno pasakas varoņu figūras tiek bīdītas ar kociņu gar pašu gatavoto kartona ekrānu. Ekrānu var nosegt ar plānu audumu un izmantot ēnu teātrim vai leļļu teātrim. Tāpat pasaku atveidošanā var izmantot arī flanelogrāfu (ar flaneli apvilktu kartonu vai dēli), pa kuru tiek bīdīti no žurnāliem izgriezti attēli, kam apakšā arī pielīmēts flanelis. Papīra figūras bērni labprāt gatavo paši un darbojas arī ārpus nodarbībām ar pasaku inscenēšanu. (Studente, Dzintere, Hibnere, Jākobsone, Kārklīņa, Laizāne, Matule, Salputra, 1988, 95).
2. Saplākšņa figūru teātris ir līdzīgs papīra figūru teātrim. Pasakas teksts tiek stāstīts un inscenēts ar īpašām saplākšņa figūrām, kuras var izgatavot gan paši, gan arī nopirkt gatavas.
3. Rotaļlietu teātris. Attiecīgais literārais darbs tiek izspēlēts ar parastajām rotaļlietām.
4. Rokas leļļu teātris. Teātra izrādē var darboties dažādas lelles. Cimda lelles tiek uzģērbtas uz rokas kā cimds.
5. Ēnu teātris. Pasaku inscenēšanā var izmantot arī ēnu teātri. Šoreiz uz skatuves redz no cieta kartona vai pergamenta izgrieztas lelles siluetu ēnā, bet pašu lelli neredz. Vajadzīgs apgaismots ekrāns, lai ēnas labāk saskatītu. Šāds teātra veids ir neparasts un interesants.
6. Piecpirkstu teātris – uz pirkstiem tiek uzmauktas speciāli pagatavotas bumbiņas, kuras ir attiecīgo varoņu galvas, Var izmantot tenisa bumbiņas. Vēl tiek izmantotas pirkstu lellītes. (Kalniņa, Skrube, 1983, 138, 139).

Ar leļļu teātra palīdzību var sarunāties ar bērniem izmantojot leļļu starpniecību. Bērni izspēlē ar tām vienkāršas ainiņas no pazīstamas un iemīļotas pasakas, tā sagādājot sev milzīgu prieku un spēju radoši izpausties. Šāda stāstīšana un demonstrēšana palīdz bērnam labāk uztvert teksta jēgu, pārdzīvot līdzīgi, tādā veidā mācoties vērtības. Rodari uzskata, ka rotaļājoties bieži jāmaina dekorācijas, nepieciešami skatuviski efekti un absurdas situācijas. Tikai tā tiek veicināti atklājumi, uzvedums ir ar augstāku līmeni un lielāku izrādes atdevi. Vēl viņš iesaka atrisināt pasakās izvirzītus uzdevumus- mainīt pasakas sižetu, tēlu raksturus, pabeigt pasaku, dažādu pasaku tēlus apvienot vienā pasakā. Pasaku sagrozot, pastāstot kļūdaini, bērns var satraukties, jo viņam nav priekšstatu par svešo tēlu- vai tas ir labs vai ļauns. Tomēr spēle ar kļūdainajām pasakām palīdz atbrīvoties no uzmācīgām domām un nebaidīties no briesmoņiem. Spēle palīdz pasaku izanalizēt. (Rodari, 1997, 51,52,97).

Lai saprastu tekstu un noteiktu bērna domāšanas īpatnības un pieredzes līmeni, vēlams lasīšanas laikā un arī pēc tās, visu pārrunāt. Lai izsauktu interesi klausīties literāro darbu, ir svarīga stāstītāja personība, lai stāstījums būtu izteiksmīgs un kā rituāls. Ne mazāk svarīgas ir ilustrācijas un pieaugušā spēja ieinteresēt par saturu un autoru. Literārie darbi ne tikai paplašina bērnu pasīvo pieredzi, bet arī rada apstākļus aktīvai pieredzes apgūšanai izmantojot rotaļas. Pēc pasakas inscenēšanas beigām jāveic ar bērniem pārrunas- kā viņi justos pasakas sākumā, ja būtu kāda literārā tēla vietā, kā dažādās citās situācijās. Uzdodot dažādus jautājumus, jāļauj bērniem brīvi paust pasakas lasīšanas laikā radušos pārdzīvojumus. (Freibergera, I., 1997, 23, 47, 60).

Pārrunas kā nodarbības veids nozīmē to, ka notiek kolektīva saruna grupas bērniem pedagoga vadībā par noteiktu tematu. Lielāka uzmanība pārrunās ar bērniem jāpievērš morāles tematiem, jāveido pareiza attieksme pret cilvēka darbā radītajām lietām, jānostiprina jēdzieni par to, kādi cilvēki tiek saukti par labiem un godīgiem. Vecākā pirmskolas vecuma bērniem tiek mācīts atbildēt uz jautājumiem par pasakas saturu, noteikt savu attieksmi pret pasakas varoņiem, pareizi novērtēt pasakas varoņu rīcību. Visi šie uzdevumi saistās ar bērnu tikumisko un estētisko jūtu audzināšanu. Izmantojot daiļliteratūru un reālus piemērus no dzīves, var runāt par slinkumu, viltību, nepieklājību, tā veidojot kritisku un negatīvu attieksmi pret šīm īpašībām. Šādas pārrunas palīdz ieaudzināt cieņu pret vecākiem cilvēkiem un rūpes par vārgākajiem. Pārrunas sekmē pareizas attieksmes rašanos pret dzīvi, tajās var aplūkot ētikas jautājumus, kas skar bērnu uzvedību, savstarpējās attiecības, attiecības pret pārējiem cilvēkiem, uzvedību transportlīdzekļos un sabiedriskajās vietās. Nodarbības sākumā bērniem jārada pozitīvs

emocionāls pārdzīvojums, ieinteresējot par nodarbības tematu. (Kalniņa, Skrube, 1983, 14, 104, 106).

Fišers, pamatojoties uz amerikāņu pētnieku Blūmu (Bloom, 1956), atzīst, ka efektīvs metodisks paņēmiens mācību satura apgūvē un novērtēšanā ir daudzveidīgi jautājumi. Jautājumi palīdz sasniegt izvirzītos mācību mērķus:

1. Zināšanas. Atbild uz jautājumu-Kas notika pasakā?
2. Sapratne .Kāpēc tā notika? Ko tu par to domā?
3. Izmantošana. Kā tu būtu rīkojies?
4. Analīze. Kura pasakas daļa tev patika vislabāk?
5. Sintēze. Vai vari izdomāt citādas pasakas beigas? Kā tu rīkotos pasakas varoņa vietā?
6. Novērtējums. Ko tu domā par šo pasaku? Kāpēc tu tā domā?(Fišers, 2005, 91,)

Lai bērnam veidotu vērtību izpratni, noderīgas ir arī lomu spēles. Bērni, izspēlējot pasaku lomās, attēlo situācijas un pasaku tēlu sarunas, izsaka vārdos pasaku tēlu vispārējās domas. Var izdomāt kādu konflikta situāciju, kādu strīdu un izspēlēt, kā katrs attiecīgajā situācijā domā un rīkojas, noskaidrot- vai bērna domas atšķiras no teiktā. Bērni varētu mainīties lomām. Pedagogam svarīgi noskaidrot, ko bērni domā, kad tēlo kādu lomu, lai šo situāciju katrs izjustu personīgi. Bērnam jāpalīdz apgūt visgrūtākais-paskatīties uz esošo situāciju no otra cilvēka skatupunkta.(Fišers, 2005, 117).

Cilvēku savstarpējās attiecības un kultūru viņš apgūst izspēlējot kādu lomu. Savas ģimenes vērtīborientāciju, tradīcijas, rituālus bērns netieši atspoguļo sižetiskajās lomu rotaļās. Tādējādi viņi sagatavojas pieaugušo dzīvei, izmēģina dažādas pieaugušo lomas. (Lieģeniece, 1992, 22, 24).

Lomu spēles attīsta iztēli, tās nes sevī simbolisku raksturu . Spēlē atklājas vispirms attiecības starp cilvēkiem. Kopīgi spēlējoties bērni mācās saprast un palīdzēt viens otram, mācās saskaņot savas darbības ar otra bērna darbībām, apmainās ar pieredzi. Spēlei kā darbībai ir sevišķa nozīme bērna runas attīstīšanai un lai attīstītos refleksi domāšana-spēja analizēt savas darbības, rīcību, motīvus un salīdzināt tās ar vispārcilvēciskajām vērtībām. Šī domāšana spēles laikā attīstās tāpēc, ka rodas reāla iespēja kontrolēt darbības atrisināšanos.(Мухина, 1985, 125, 130).

Līdzīgas lomu spēlei ir dramatizācijas rotaļas jeb režisoriskās rotaļas .Rotaļas attīstās pēc literārā darba motīviem, kurš rotaļas gaitā mainās, reizēm pasaka veidojas rotaļāšanās procesā. Šajās rotaļās netiek atveidotas pieaugušo darbības, bērns pats ir režisors rotaļlietām, sarunājas ar tām. Šajās rotaļas centrā ir priekšmets, nevis pieaugušā darbības attēlošana.(Dzintere, Pučure, 2003, 37).Bērni ar mīmiku, žestiem, intonācijām

izspēlē pasakās izteikto saturu, tādā veidāpaūžot personīgo attieksmi pret dzirdēto tekstu.(Anspoka,2008,197).

Vēl viens no metodiskajiem paņēmienu, kā veicināt vērtību izpratnes veidošanos ir prognozēšana.,,Pedagogs izlasa pasakas daļu un jautā bērniem, kas pasakā varētu notikt turpmāk un kas par to liecina. Pēc viedokļu uzklauššanas skolotājs izlasa pasaku līdz galam.”(Sīle, Volkova,2011,29).

Lai nepazustu emocionālā enerģija, kas gūta no literāro darbu iepazīšanas, tā jāvirza uz konkrētu darbību. Bērna atmiņā pārdzīvotais nogulstas dziļāk tad, ja tas tiek iekļauts darbībā- zīmējumos, rotaļās, pārrunās. Var ierosināt izmainīt notikumu risinājumu gaitu, iesaistot pasakā citus tēlus un to parādīt ar flanelogrāfa vai cita inscenējuma veida palīdzību. Turpinājumā var uzrakstīt pasakas varoņiem vēstuli.(Freiberģa,I.,2000,57,58.).Literārie darbi rada ietekmi uz bērna aktivitātēm. Viņš, iespaidojoties no lasītā, stāstītā un dzirdētā, to izmanto rotaļās, sarunās, savstarpējā saskarsmē, arī zīmējumos un kustību aktivitātēs. Literāros tekstus var izmantot arī pirmskolas nodarbībās plānojot attīstošos uzdevumus. Savu pasaules skatījumu bērns veido izmantojot iztēli. Iztēlotie tēli ļauj redzēt un pārdzīvot. Bērns balstās uz savu pieredzi pārdzīvojot un vērtējot literāro varoņu rīcību. Viņš parāda savu attieksmi- skumst vai priecājas.(Randoha, Uršuļska, 2010,274).Arī Kaņepēja pievienojas uzskatam, ka būtiska ir bērnu aktīva darbība.(Kaņepēja,2003,52).

Secinājumi:

1. Bērnu galvenais darbības veids ir rotaļa, tāpēc literārā darba sižets izspēlējams ar dramatisācijas rotaļu palīdzību, inscenējumu veidošanu, lomu spēlēm.
2. Vēl var pasaku dažādi apspēlēt- bērni var mainīties lomām, izspēlēt kādu strīdus situāciju, mainīt pasakas sižetu, tēlu raksturus, pabeigt nepabeigtu pasaku, dažādu pasaku tēlus apvienot vienā pasakā, uzrakstīt vēstuli pasakas varoņiem.
3. Pateicoties izspēlētajām situācijām, pasakas stāstījums kļūst dzīvāks un bērnam ir vieglāk uztvert lasītā daiļdarba jēgu un tajā ietvertās vērtības, pārdzīvotais atmiņā iegulstas dziļāk.
4. Pēc pasaku noklausīšanās kā metodisko paņēmienu vērtību izpratnes veidošanai lieto arī pārrunas - visu pārrunājot var atrast atbildes par to, ko bērns domā, kā arī palīdzēt viņam saprast īstās vērtības.Pie metodiskajiem paņēmienu tiek pieskaitīta arī prognozēšana, kad bērni prognozē turpmāko pasakas notikumu gaitu.

5. Metodisko līdzekļu izvēle ir daudzveidīga un ir atkarīga no bērnu vecumposma īpatnībām, kā arī bērnu interesēm un vajadzībām. Dažādie uzdevumi rosina bērnus rotaļāties, iztēloties, vērot, sarunāties, vērtēt un darīt vēl daudz ko citu. Tādā veidā bērni apgūst vērtību izpratni pavisam nemanot –rotaļājoties un sarunājoties.

2. Praktiskais pētījums.

2.1. Pētījuma vispārīgs raksturojums.

Pētījums tiek veikts Madonas pilsētas X bērnudārzā, laika posmā no 1.08.2017-6.11.2017. Tiek pētīti 14 bērni, vecumposmā no 5-6. gadu vecumam, bērnu vārdi ētisku apsvērumu dēļ ir mainīti. Ar bērniem pārsvarā darbojas divas pirmskolas skolotājas. Pētījuma mērķis ir izziņāt literāro darbu nozīmi bērnu vērtību izpratnes sekmēšana.

Izmantotās pētīšanas metodes:

- 1) novērošana;
- 2) pedagoģiskais izmēģinājums.

Novērošana.

Kaņepēja akcentē, ka pedagoģiskie vērojumi ir bērnu attīstības, uzvedības, darbības raksturojums, gan visai grupai kopīgi, gan katram bērnam atsevišķi. Vērojumu pieraksti ir noderīgi, lai plānotu nodarbības. Vērojumos tiek konstatēts būtiskais bērnu darbībā un tiek veikta rezultātu analīze. (Kaņepēja, 2003, 31).

Viņu papildina Golubina, sakot, ka novērojot bērnus praktiski tiek vērotas dažādas bērna darbības, tiek veikta to analīze, salīdzināšana un izvērtēšana, lai tiktu pieņemti nepieciešamie lēmumi pedagoģisko procesu koriģēšanai. Kā papildus metodi veiktajam novērojumam var izmantot pārrunas, tā noskaidrojot pedagogam nepieciešamo informāciju. Prasmīga novērošanas izmantošana kopā ar citām pedagoģiskās pētīšanas metodēm nodrošina pietiekošu daudz materiāla, lai izdarītu pamatotus secinājumus un rekomendācijas. (Golubina, 2007, 12-13).

Novērošana tiek plaši izmantota gan zinātniskajos pētījumos gan arī pedagoģiskajā praksē. Pedagoģi raksturo bērnu balstoties tieši uz novērojumiem. Cilvēka izturēšanās dažādās situācijās lielā mērā atspoguļo viņa personību un tāpēc, novērojot šo izturēšanos, mēs par cilvēku varam daudz ko uzzināt. (Reņģe, 2000, 111).

Pēc I. Jurgenas domām novērošana dod objektīvus rezultātus tikai tad, ja prot atlasīt būtisko, raksturīgāko, saskatīt vispārīgo un konkrēto. Novērošana kā zinātniskās pētniecības metode atšķiras no ikdienišķās novērošanas ar savu mērķtiecību un plānveidību. Var izdarīt vispārēju novērošanu vai atsevišķu rādītāju novērošanu atkarībā no pētīšanas uzdevuma. Novērošanas pazīmes :novērojamā izturēšanās notiek noteiktā situācijā, situācija tiek veikta uz personības ārējās darbības vērojumu un līdz ar to darbības nodoms ir interpretējams netieši. (Jurgena, 2002, 45, 46).

Pedagoģiskais eksperiments jeb izmēģinājums. Tajā parādās pētnieka aktīva līdzdalība situācijā. Tā ir speciāli organizēta noteiktas metodes vai darba paņēmiena

pārbaude, lai varētu atklāt tā iedarbīgumu un efektivitāti. Dabiskais eksperiments nepieļauj mācību procesa traucēšanu. Atsevišķu jautājumu pārbaudei vai atsevišķu skolēnu rūpīgai izpētei tiek veikts laboratorijas eksperiments, kura būtiska sastāvdaļa ir novērošana. (Jurgena, 2002, 56).

Novērošana ir būtiski nepieciešama, tādā veidā noskaidrojot bērnu izpratni un attieksmi pret vērtībām. Autore veic pētījumu, kombinējot novērošanu kopā ar pedagoģisko eksperimentu, kura laikā tiek lasītas pasakas un pēc tam iegūtais emocionālais pacēlums turpināts pārrunās un tiek dažādi izspēlēti.

Pētījumstiek veikts vairākos posmos:

- 1) Pedagoģiskais vērojums, bērna vērtībizpratnes noskaidrošana;
- 2) Bērnu raksturojuma izveide vērtību izpratnes iepazīšanas kontekstā;
- 3) Bērnu sākotnējās vērtībizpratnes veidošanās pēc literārā darba lasīšanas;
- 4) Pedagoģiskā izmēģinājuma programmas izveide;
- 5) Pedagoģiskā izmēģinājuma aprobēšana;
- 6) Atkārtota bērnu vērtībizpratnes konstatēšana pēc literārā darba lasīšanas;
- 7) Iegūto rezultātu analīze.

2.2 Pētījuma gaita

1. posms. Pedagoģiskais vērojums. Pirmajā pētījuma posmā autore izvēlējās vērot bērnus dažādās problēmsituācijās, lai izprastu viņu vērtības. Pedagoģiskais vērojums tiek veikts visā pētniecības perioda laikā. Tiek novērotas dažādas situācijas. Autore izvēlējās pievērst uzmanību bērnu attieksmei pret trīs vērtībām. Tās ir godīgums, izpalīdzība un draudzība.

Izpratne par godīgumu.

Bērni nodarītajā pārkāpumā bieži vien neatzīstas, viņiem ir bailes, ka sabārs. Citus sūdz pārsvarā visi. Vienā reizē viens bērns sacīja otram: -Pateikšu audzītei, ka tu bez atļaujas paņēmi rotaļlietu. Otrs bērns atbildēja: Nesaki, nesaki vis, es tev iedošu konfekti. Skolotāja bija gabaliņu nostāk, aizņemta ar citiem bērniem, bet visu dzirdēja un pienāca klāt uzprasīt, kas tad noticis. Bija vien jāatzīstas.

Izpratne par izpalīdzību.

Bērni palīdz sētniecei salasīt zarus pirmskolas teritorijā. Piedalās visi, jo tas nav ilgstošs process.

Bērni brauc talkā ar grābekļiem sakasīt piebirušās lapas. Bija bērni, kas to varēja darīt ilgstoši, bet bija arī daži tādi, kam ātri viss apnika, sevišķi divām meitenēm. Viena meitene jau pavisam ātri sagura, staigāja nekā nedarīdama, grozīdamās un prasīdama ēst, arī otra tāpat negribēja neko darīt. Pārējie bērni nopietni darbojās tālāk.

Bērni palīdz skolotāja palīdzībai saklāt un novākt galdu, atver viņai durvis, kad nāk ar ēdiena traukiem.

Tie bērni, kuri var, atnes no mājām produktus no piemājas dārza, lai tādā veidā palīdzētu papildināt pirmsskolas iestādes produktu klāstu.

Izpratne par draudzību.

Kopumā var secināt, ka bērni saprot draudzības nozīmi. Klājojot galdu pirmsskolas iestādē, draugam uzliek smukāko šķīvi vai smukāko krūzīti. Divi draugi grib visu darīt kopā, gulēt blakus, rotaļāties, runāties, ļoti izteikta draudzība, jo ģimenes arī draudzējas. Viena meitene ļoti raudāja, kad draudzene aizgāja vakarā uz mājām, tik ļoti negribējās šķirties. Viena meitene atkal visiem kniebj, neskatoties ir draugs vai nav. Vēl ir vērojams arī, ka draugs ir tas, kurš dod konfekti, kurš nedod, tas nav draugs.

2. posms. Otrajā posmā autore izveidoja bērnu raksturojumus vērtību izpratnes kontekstā. Bērnu vārdi ir mainīti.

Agita-aktīva meitene, saprot, kas ir vērtības, izturas pret visiem pieklājīgi, ir draudzīga, rotaļājas ar visiem bērniem, prot pateikties, ir atbildīga pret savām un citu mantām.

Andris- enerģisks puisis, ir draudzīgs pret citiem grupas biedriem, ir savs draugu loks, izprot, kas ir draudzība. Lielākais draugs ir Reinis, jo arī ģimenes savā starpā draudzējas, nevar iztikt bez drauga, grib vienmēr būt kopā. Negribas visu ievērot, negribas klausīties un sēdēt uz vietas arī pasaku lasīšanas laikā.

Aldis-aktīvs, draudzīgs zēns, rotaļājas ar visiem, pieklājīgs.

Jānis-arī aktīvs, gudrs zēns, rotaļājas ar visiem.

Aija- viņai gribas par visiem visu laiku sūdzēties- tas izdarījis to un to, kaut pati arī nevar nemaz tik mierīgi nosēdēt pasaku klausīšanās un pārrunu laikā, gribas visu laiku dīdīties.

Matīss- zēns, kurš vēl īsti vērtības neizprot. Sabiedrīks, aktīvs, rotaļājas ar visiem. Ar pieklājību un atbildību nav tik labi.

Mārtiņš-ļoti mierīgs un kluss zēns, ļoti jūtīgs- ātri sāk birdināt asaras. Daudz slimojis, grūti dabūt no viņa kādas atbildes, pārsvarā klusē, ļoti grūti atveras svešākiem cilvēkiem. Vairāk draudzējas ar meitenēm, zēni viņu savās rotaļās parasti nepieņem, parasti rotaļājas ar meitenēm vai viens pats. Ir draudzīgs, pieklājīgs, kārtīgs, nevienam sliktu neko nedara, piedalās visās darbībās.

Ieva- labi zina, kas ir vērtīgs, kas nav. Gribas visus pamācīt un regulēt, kurš kaut ko nedara tā kā viņasprāt vajadzētu darīt. It kā zina visu zina, bet tajā pašā laikā, kad kāda meitene viņai gribēja aptaustīt un tuvāk apskatīt jaunās jakas pogas, grūda viņu ar

dusmām prom, nevis paskaidroja, ka negrib, lai viņa tā dara. Pati ne vienmēr visu dara pareizi. Grib draudzēties ar meiteni, kura negrib ar viņu draudzēties.

Pēteris-par visu aktīvi interesējas, pasakas klausā ar ieinteresētību, atbild uz jautājumiem, grib visur piedalīties, arī aktivitātēs, ir sabiedriska, ar visiem rotaļājas.

Ilze- meitene, kurai negribas nevienu klausīt. Parasti čīkst, ka nekas nesanāk. Bieži izdomā dažādas blēņas, bērni izvairās no draudzības ar viņu.

Reinis-viņam, šķiet, ka viss ir vienalga, ar draugu gatavs visur doties, ar draugu Andri ir gandrīz nešķirami.

Mārīte- arī klusa meitene, grūti dabūt no viņas kādu atbildi, ļoti klusu čūkst. Pieklājīga, saskarsme rotaļās laba ar visiem bērniem.

Liene-visu laiku staigā ar tādu sejas izteiksmi, it kā kāds nemitīgi viņai darītu pāri, ātri var sākt raudāt. Kustības ir lēnas un apdomīgas, sportā negrib skriet, bieži aizbildinās, ka kaut kas sāp. Rotaļājas ar meitenēm, draudzīga.

Juris- draudzīgs, aktīvs zēns, rotaļājas ar visiem.

3.posms. Bērnu vērtībizpratnes noteikšana pēc literārā darba lasīšanas.

Autore pētīšanai izvēlējās trīs vērtības- draudzību, godīgumu un izpalīdzību. Lai varētu saprast kā veidojas bērnu vērtībizpratne pēc nolasītās pasakas, autore izstrādāja vērtēšanas kritērijus.

1.tabula .Vērtēšanas kritēriji

Nr.p.k.	Kritēriji	Punkti		
		Vienmēr	dažreiz	nesaskata
1.	Saskata daiļdarbā ietvertās vērtības	2	1	0
2.	Analizē, komentē varoņu rīcību	2	1	0
3.	Pauž savu attieksmi, izsaka vērtējumu	2	1	0

Vadoties pēc kritērijiem, tiek sastādīta tabula, lai izvērtētu bērnu sākotnējo vērtībizpratni.

2.tabula. Bērnu sākotnējā vērtībizpratne pēc pirmās pasakas lasīšanas

Nr. p.k.	Bērnu vārdi	Saskata ietvertās vērtības			Spēj analizēt varoņu rīcību			Pauž attieksmi, izsaka vērtējumu		
		2	1	0	2	1	0	2	1	0
1.	Agita	X			X			X		
2.	Andris		X			X			X	
3.	Aldis	X			X			X		
4.	Jānis	X			X			X		
5.	Aija		X			X			X	
6.	Matīss			X			X			X
7.	Mārtiņš			X		X	X			X
8.	Ieva	X			X			X		
9.	Pēteris	X			X			X		
10.	Ilze			X			X			X
11.	Reinis		X			X			X	
12.	Mārīte		X			X			X	
13.	Juris	X			X			X		
14.	Liene	X			X			X		
kopā		7	4	3	7	4	3	7	4	3

No tā varam secināt, ka 7 bērni no 14 bērniem vērtības saskata vienmēr, attiecīgi 4 bērni vērtības saskata dažreiz, 3 vispār nesaskata. Varoņu rīcību spēj analizēt 7 bērni, 4 bērni dažreiz un 3 nemaz. Izsaka attieksmi un pauž vērtējumu 7 bērni, 4 bērni dažreiz un 3 nemaz. Tas nozīmē, ka puse bērnu vienmēr saskata literārajā pasakā ietvertās vērtības, spēj analizēt varoņu rīcību, pauž attieksmi un izsaka vērtējumu.

4.posms. Pedagoģiskā izmēģinājuma programmas izveide.

Pedagoģisko izmēģinājumu programmas izveidi autore sāk ar literāro pasaku atlasīšanu.

1.Kā atlasīt darbus atbilstoši vecumposmam.

Pēc Z. Anspokas domām lasāmajiem tekstiem sākumskolā, kurus var attiecināt arī uz vecākā pirmskolas vecuma bērniem, jābūt tādiem, lai :

- saturs būtu skaidrs un viegli uztverams un iedarbotos uz katru bērnu;
- valoda būtu tēlaina un veicinātu bērnu asociāciju bagātināšanos;
- pēc tekstu izlasīšanas bērnam rastos vēlme dalīties savā pieredzē ar citiem.(Anspoka,2008,217).

Šos pašus kritērijus var izmantot arī, lai atlasītu literārās pasakas atbilstoši vecākā pirmskolas vecuma bērniem. Tātad, lai atlasītu literārās pasakas nepieciešams, lai tajās būtu:

- 1) Pasaule skatīta bērna acīm;
- 2) Aktuāls temats;
- 3) Dinamisks sižets;
- 4) Spilgti varoņi;
- 5) Aktualizēta vērtība.

Pētījumam tiek izvēlētas astoņas dažādu latviešu autoru literārās pasakas . Pasakās ietvertās vērtības- draudzība, izpalīdzība, godīgums. No šīm astoņām pasakām divās pasakās ietvertā vērtība ir draudzība, trijās pasakās godīgums, trijās pasakās- izpalīdzība.

3. tabula. Pētījumā izmantotās pasakas

Nr. p. k.	Literārā darba nosaukums	Ietvertā vērtība	Metodika	Paredzamais rezultāts
1.	Rasa Ābelīte „Draudzība”	Draudzība	Pārrunās tiek uzdoti daudzveidīgi jautājumi: Kas notika pasakā? Kāda ir pasakas galvenā doma? Kādi varoņi tajā piedalījās? Kāpēc tā notika? Ko tu par to domā? Kā tu rīkotos Trambaja vietā? Kā tu rīkotos Tutū vietā? Kā tu domā-vai draugs kādreiz var piekāpties draugam, lai viņu iepriecinātu?	Tiek veicināta izpratne par draudzību kā vērtību. Tiek sekmēta prasme uztvert literārās pasakas pamatdomu. Tiek veicināta prasme analizēt galveno varoņu rīcību. Tiek attīstīta empātija.
2.	Dace Priede „Pasakas manam mazulim”	Draudzība	Pārrunās tiek uzdoti daudzveidīgi jautājumi: Kas pasakā notiek? Ko tu darītu meitenes vietā?	Tiek veicināta izpratne par draudzību kā vērtību.

			<p>Kāds izskatās zirneklītis? Vai tu arviņu draudzētos? Kā tu domā, vai svarīgi, ka draugs ir skaists? Kāda nozīme ir tam, ka cilvēkam ir labsirdīgs? Kas ir svarīgāks - skaistums vai labsirdība? Ko tavuprāt nozīmē draudzība? Vai tā ir vērtība? Kurš ir tavs draugs? Kā tava draudzība izpaužas, ko jūs darāt?</p>	<p>Tiek veicināta prasme izvērtēt literāro varoņu īpašības un rīcību.</p> <p>Tiek veicināta uzticība un pašaušanās uz draugiem.</p>
3.	Evija Gulbe, Linda Lošina „Zādzība”	Godīgums	<p>Tiek pārrunāts par godīgumu, uzdoti jautājumi: Kā tu domā, vai Riko rīkojās godīgi apēzdam konfekti un nedalīdamies ar draugu? Kā tu rīkotos viņa vietā? Kā tu rīkotos Koko vietā? Lomu spēlē tiek izspēlēta situācija par nozagto konfekti, bērni veido dialogus, mainās lomām ar citiem bērniem.</p>	<p>Tiek veicināta izpratne par godīgumu kā vērtību.</p> <p>Tiek veicināta prasme izvērtēt literāro varoņu rīcību.</p> <p>Tiek sekmēta runas attīstība, izmantojot dialogus.</p>
4.	Imants Bņēms „Burvju gliemežnīca”	Godīgums	<p>Dramatizācijas rotaļā piedalās visi bērni, attēlojot situāciju ar Jukumu, burvju gliemežnīcu, celtniekiem un rūķīšiem.</p>	<p>Tiek veicināta izpratne par godīgumu kā vērtību.</p> <p>Tiek veicināta bērnu sadarbības attīstība.</p>

5.	Ēriks Kūlis „Vieglie vārdi un smagās domas”	Godīgums	Lomu spēlē tiek izspēlēta situācija ,kurā rūķēni atzīstas māmiņai par saplēstajiem šķīvjjiem.Pirms atzīšanās viņi saprot , ka sliktie darbi atgriežas pie darītāja, tāpat kā pie rūķa Mūķa atgriezās viņa sliktie darbi.	Tiek veicināta izpratne par godīgumu kā vērtību. Tiek rosināta vēlme apzināties un izprast literāro varoņu rīcības morālos aspektus.
6.	Valdis Rūmnieks „Pasaka par zalkšiem”	Izpalīdzība	Inscenējums tiek veidots ar rotaļlietām- pieciem kaķiem un plastilīna zalkšiem, ko bērni izgatavo iepriekš .Kaķi palīdz zalkšiem grūtā situācijā.	Tiek veicināta izpratne par izpalīdzību kā vērtību. Tiek attīstītas pozitīvas emocijas un gandarījums par paveikto.
7.	Valdis Rūmnieks „Pasaka par āboliem”	Izpalīdzība	Prognozēšana. Pasakatiek lasīta līdz tam brīdim, kad kaķi ierauga kā līdaka zog ābolus, kuri domāti stirnām. Bērniem jāizdomā pasakas turpinājums.	Tiek veicināta izpratne par izpalīdzību kā vērtību. Tiek rosināta vēlme būt izpalīdzīgiem dažādās situācijās.
8.	Māra Cielēna „Nesavtīga palīdzība”	Izpalīdzība	Prognozēšana. Pasaka tiek nolasīta līdz tai vietai,kur Meža Sivēns izdzird saucienus: „Palīgā!	Tiek veicināta izpratne par izpalīdzību kā vērtību.

			Palīgā!”Bērniem jāizdomā, kā pasaka varētu turpināties.	Tiek sekmēta domāšanas procesu attīstība. Tiek sekmēta prasme uztvert literārās pasakas pamatdomu.
--	--	--	---	--

Jāskatās, lai literārā darba fragments nav garš. Teksti jāisina vai jāsadala fragmentos tā, lai bērnam rastos motivācija turpināt noskaidrot sižeta attīstību. Izvēloties pasakas, jāskatās lai pēc satura teksts būtu saprotams un tuvs bērna pieredzei, un lai bērns, vadoties no savas pieredzes, varētu parādīt attieksmi pret attēloto notikumu. Vērtības nosauktas vārdos ir tikai abstrakti jēdzieni, tāpēc svarīgi ir izraisīt personisku pārdzīvojumu. (Anspoka, 2008, 218).

Pasakās jābūt bērnam pazīstamiem personāžiem ar spilgtām rakstura iezīmēm un lai viņu rīcības motīvi būtu saprotami.

2. Metodikas izvēle. Pētījumā tika izvēlētas šādas metodes un metodiskie paņēmieni: pārrunas, prognozēšana, dramatizēšana, lomu spēles, inscenēšana.

5. posms. Pedagoģiskā izmēģinājuma gaita.

Pedagoģiskā izmēģinājuma turpmākajā gaitā, sākot ar pētījuma otro mēnesi, bērniem reizi nedēļā tiek lasītas pasakas. Lai labāk paliktu atmiņā pasakā attēlotās vērtības, tās tiek pārrunātas un dažādi apspēlētas. Svarīgi ieinteresēt bērnus ar to, lai būtu sprāgs pasakas sižets, jāiedarbojas uz bērna jūtām, jārada pozitīvs emocionāls pārdzīvojums. Tas tiek panākts ar dažādiem paņēmieniem: pārrunājot, uzdodot jautājumus, prognozējot pasakas turpinājumu, pasaku dramatizējot, inscenējot, izspēlējot lomu spēlēs.

Pirmā pasaka. Šajā pasakā tiek izmantots tāds metodiskais paņēmiens kā pārrunas. Nodarbība tiek iesākta ar nelielām ievada pārrunām, kuru mērķis ir bērnus ieinteresēt un sagatavot labākai pasakas satura uztverei. Pēc tam bērniem tiek nolasīta pasaka par draudzību - Rasas Ābelītes pasaka „Draudzība”.

Pēc pasakas noklausīšanās seko pārrunas. Pārrunas ir mērķtiecīga, kolektīva saruna par noteiktu tematu, šajā gadījumā par literāro pasaku. Bērni atbild uz jautājumiem par

pasakas saturu, aktīvi iesaistās diskusijā, vērtē pasakas varoņu rīcību. Lai labāk varētu saprast par ko pārrunāt, tiek izmantoti jautājumi, kuri palīdz labāk uztvert pasakā ietvertās vērtības. Bērniem jāatbild uz jautājumiem: Kas notika pasakā? Kādi pasakas varoņi tajā piedalījās? Kāpēc tā notika? Ko tu par to domā? Kā tu būtu rīkojies? Kā tu rīkotos vilcieniņa Tutū vietā? Kā tu rīkotos tramvajiņa Trambaja vietā? Vai draugs var kādreiz piekāpties draugam, lai viņu iepriecinātu? Bērni saprot pasakas sižetu, nosauc galvenās darbojošās personas – Tutū un Trambaju, pastāsta, kā būtu rīkojušies viņu vietā. Bērni piekrīt tam, ka ir labi draugu iepriecināt.

Otrā pasaka. Izvēlētais metodiskais paņēmieni vērtībizpratnes veidošanai ir pārrunas. Nākamā pasaka par draudzību, kuru bērni noklausās- tā ir Daces Priedes „Pasakas manam mazulim”, pasaka par meitenes un zirnekļa draudzību. Kopā ar bērniem tiek turpinātas iepriekšējās nodarbības pārrunas par draudzību, par tās nozīmi. Bērni stāsta par saviem draugiem, stāsta ko viņuprāt nozīmē draudzība:

- Draugiem nevajag maukt pa seju, nevajag kniebt.
- Laba draudzene ir tā, kas samīļotos, paliktu pa nakti.
- Draugi iet uz slimnīcu ciemos pie slimā drauga, nes saldumus.
- Jādraudzējas arī ar tēti un mammu, arī ar māsām un brāļiem.
- Atradīsi draugu, dabūsi dārgumus, -Jānis atceras un citē kaut kur dzirdētu teicienu.

Uz jautājumu, -Vai tu draudzētos ar zirnekli? ,domas dalās. Dažas meitenes saka, ka viņām ir bail no zirnekļiem un viņi nepatīk un nedraudzētos ar tādiem. Zēni gan ir citās domās-

- Patueltu un samīļotu zirnekli, jo viņš taču ir draugs.
- Es uztaisītu viņam mājiņu, kur dzīvot, no klučīšiem.
- Es ar viņu spēlētos.

Trešā pasaka. Pēc šīs pasakas lasīšanas izmantotie metodiskie paņēmieni ir pārrunas un lomu spēle. Evijas Gulbes un Lindas Lošinas pasaka „Zādzība” stāsta ne tikai par godīgumu. Otrā, tikpat svarīga vērtība, kas iekļauta šajā pasakā, ir draudzība. Bērniem tiek uzdoti jautājumi par godīgumu- Ko tu domā par šo pasaku? Vai Riko rīkojās godīgi, apēzdamas paslēpto konfekti un nedalīdamies ar draugu? Vai tu darītu tāpat?

Pēc tam tiek izspēlēta lomu spēle. Bērni ar skaitāmpantiņa palīdzību izvēlas tos, kuri spēlēs Koko un Riko. Riko, atrod un apēd paslēpto konfekti. Pretī nāk Koko.

- Kā tev iet?
- Labi. Kā tev mājās?
- Labi.
- Iesim pameklēt kaut ko. Kur konfekte?- brīnās Koko.

-Pī, pī. (Riko neatzīstas, ka apēdis konfekti).

Ceturtais pasaka. Imanta Brēma pasaka „Burvju gliemežnīca”, stāsta par godīgumu. Pēc pasakas nolasīšanas tiek izspēlēta dramatisācijas rotaļa. Viens zēns tēlo Jukumu, meitene –gliemežnīcu, viena daļa bērnu ir celtnieki, otra daļa rūķīši. Celtnieki mājas pamatus ceļ no klucīšiem, rūķīši turpina iesākto darbu un uzceļ māju. Atbrauc rotaļu buldozers un māju nojauc. Jukums ir bēdīgs un skrien projām, pēc tam atnāk atpakaļ un ceļ māju viens pats no pašiem pamatiem. Rūķīši un celtnieki neļauj viņam māju celt, jauc nost. Burvju gliemežnīca visus norāj un saka, ka nav godīgi, ka Jukums viens pats ceļ māju, jāpalīdz viņam. Daži bērni sāk palīdzēt, bet citi tāpat turpina jaukt visu nost.

Piektā pasaka. Arī Ērika Kūļa pasakā „Vieglie vārdi un smagās domas” stāsta par godīgumu. Otra vērtība, kas šajā pasakā ir parādīta, tie ir labie darbi. Pasaka tiek lasīta tajā nedēļā, kura veltīta labajiem darbiem. Pēc pasakas nolasīšanas, bērni to izspēlē lomu spēlē. Spēlē piedalās pieci rūķēni, viens pieaugušais rūķis un rūķu mamma.

Sestā pasaka. Valda Rūmnieka „Pasaka par zalkšiem” stāsta par izpalīdzību kā vērtību. Pēc pasakas nolasīšanas tā tiek inscenēta ar rotaļlietām- pieciem kaķiem. Bērni tur rotaļlietas rokā. Kaķi palīdz zalkšiem pārcelties uz pļaviņu, izmantojot lipīgu papīru, kur zalkši pielīp. Zalkšus iepriekš bērni izveido no plastilīna. Kā zalkši izskatās, tiek parādīts datorā.

Septītā pasaka. Valda Rūmnieka „Pasaka par āboliem”. Bērniem priekšā tiek nolasīta pasakas daļa. Pasaka tiek pārtraukta tajā vietā, kur viņi ierauga, ka Līdaka izslīd no ābolu siles ar ābolu mutē. Tiek prognozēts pasakas turpinājums: Cūkām arī tādas siles ir kā šīs ar āboliem. Laukos arī tādas ir. Banānu mizas nedrīkst dot lauku cūkām. Viens puisis zvina līdakai un saka : -Atbrauc ciemos! Nezinu, kāpēc tā līdaka brauca ciemos pie tā puīša. Eu! Tas puisis atnāca pie līdakas un teica: Vai tu gribi ēst kūku? Es tevi pacienāšu! Es tevi pacienāšu ar gliemežiem un līdaku gardumiem! Un zvanīja taurenītim: -Kāpēc tu taurenīt, neatnāc? Zvana zebrai : -Vai tu negribi ēst? Pupas ēst? Brauciet pie manis ciemos!

Astotā pasaka. Māras Cielēnas pasaka „Nesavtīga palīdzība”. Pēc pasakas nolasīšanas tiek bērniem jautāts, vai viņi varētu izdomāt citādas pasakas beigas. Bērnu atbildes:

- Varētu palīdzēt kādam citam.
- Bēdīgi beigties, ka sivēns neatrastu draugu.
- Sivēns iesprūst, jo mantiņas priekšā.
- Palīdzētu novākt puķītes.
- Lapsa iekristu bedrē un palīdzētu pūce.
- Pateiktu, lai nekāpj kokos, jo var nokrist.
- Iesprūstu slazdā vilks un ezis palīdzētu.

- Lapsa vilkam palīdzētu izklūt no bedres.
- Kaķītis iesprūst zaru kaudzē.
- Sunītis iesprūstu pagrabā.
- Alnis iesprūst akmeņu kaudzē, vilks palīdz.
- Māca draudzību, dabu, labus darbus, palīdzēšanu.

6.posms. Atkārtota bērnu vērtībizpratnes konstatēšana pēc visu literāro pasaku lasīšanas. Bērni atkārtoti tiek vērtēti pēc iepriekš izstrādātajiem kritērijiem:

4.tabula. Kritēriji

Nr.p.k.	Kritēriji	Punkti		
		Vienmēr	Dažreiz	Nesaskata, neanalizē, nepauž attieksmi
1.	Saskata daiļdarbā ietvertās vērtības	2	1	0
2.	Analizē, komentē varoņu rīcību	2	1	0
3.	Pauž savu attieksmi, izsaka vērtējumu	2	1	0

5.tabula. Bērnu vērtībizpratne pēc visu literāro darbu lasīšanas

Nr. p.k.	Bērnu vārdi	Saskata ietvertās vērtības			Spēj analizēt varoņu rīcību			Pauž attieksmi, izsaka vērtējumu		
		2	1	0	2	1	0	2	1	0
1.	Agita	X			X			X		
2.	Andris	X			X			X		
3.	Aldis	X			X			X		
4.	Jānis	X			X			X		
5.	Aija		X		X			X		
6.	Matīss			X		X			X	
7.	Mārtiņš		X			X			X	
8.	Ieva	X			X			X		
9.	Pēteris	X			X			X		
10.	Ilze			X		X			X	
11.	Reinis		X			X			X	

12.	Mārīte		X			X			X	
13.	Juris	X			X			X		
14.	Liene	X			X			X		
kopā		8	4	2	9	5	0	9	5	0

No tā varam secināt, ka pēc visu pasaku noklausīšanās 8 bērni no 14 bērniem saskata literārajā pasakā ietvertās vērtības, attiecīgi 4 bērni vērtības saskata dažreiz, 2 vispār nesaskata. Varoņu rīcību spēj analizēt 9 bērni, 5 bērni dažreiz. Izsaka attieksmi un pauž vērtējumu 9 bērni, 5 bērni dažreiz un kopumā visi bērni pauž attieksmi vai izsaka vērtējumu par literārajām pasakām un reizēm spēj analizēt varoņu rīcību.

2.3. Iegūto rezultātu apkopojums un analīze.

Tiek apkopoti rezultāti par vērtību izpratni pēc visu pasaku lasīšanas. Autore izvēlējās astoņas latviešu autoru literārās pasakas, kurās iekļautas trīs vērtības- draudzība, godīgums un izpalīdzība.

6.tabula Bērnu vērtībizpratnes veidošanās pēc literāro pasaku lasīšanas.

Nr. p. k.	Bērnu vārdi	Saskata ietvertās vērtības						Spēj analizēt varoņu rīcību						Pauž attieksmi, izsaka vērtējumu					
		Pētījuma sākumā			Pētījuma beigās			Pētījuma sākumā			Pētījuma beigās			Pētījuma sākumā			Pētījuma beigās		
		2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0
1.	Agita	X			X			X			X			X			X		
2.	Andris		X		X				X		X				X		X		
3.	Aldis	X			X			X			X			X			X		
4.	Jānis	X			X			X			X			X			X		
5.	Aija		X			X			X		X				X		X		
6.	Matīss			X			X			X		X				X		X	
7.	Mārtiņš			X			X			X		X				X		X	
8.	Ieva	X			X			X			X			X			X		
9.	Pēteris	X			X			X			X			X			X		
10.	Ilze			X			X			X		X				X		X	
11.	Reinis		X			X			X			X			X			X	
12.	Mārīte		X			X			X			X			X			X	
13.	Juris	X			X			X			X			X			X		
14.	Liene	X			X			X			X			X			X		

Kopā	7	4	3	8	4	2	7	4	3	9	5	0	7	4	3	9	5	0
------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

No tā tiek secināts, ka ,salīdzinot ar pētījuma sākumu, ir vērojams uzlabojums visos izvirzītajos kritērijos. Pētījuma beigās 8 bērni no 14 bērniem vienmēr saskata literārajā pasakā ietvertās vērtības, attiecīgi pētījuma sākumposmā tie bija 7 bērni. Par 1 bērnu ir samazinājies to bērnu skaits, kuri nesaskata vērtības, kopā tie ir 2 bērni.

Varoņu rīcību pētījuma beigās spēj analizēt 9 bērni ,salīdzinoši sākumposmā tie bija 7 bērni, pārējie bērni to spēj reizēm.

Pētījuma beigās par pasakām pauž savu vērtējumu un izsaka attieksmi 9 bērni, attiecīgi sākumposmā tie bija 7 bērni un visi bērni ir kaut vai dažreiz ,pauduši savu vērtējumu.

Bērnu izpratne par vērtībām pēc kritērijiem: 2- izprot vērtības; 1- daļēji izprot vērtības, 0- neizprot vērtības.

7.tabula. Bērnu izpratne par vērtībām.

Nr. p. k.	Bērnu vārdi	Vērtības								
		Godīgums			Draudzība			Izpalīdzība		
		2	1	0	2	1	0	2	1	0
1.	Agita	X			X			X		
2.	Andris		X		X			X		
3.	Aldis	X			X			X		
4.	Jānis	X			X			X		
5.	Aija		X			X		X		
6.	Matīss		X			X			X	
7.	Mārtiņš	X			X			X		
8.	Ieva	X				X		X		
9.	Pēteris	X			X			X		
10.	Ilze		X			X			X	
11.	Reinis		X			X			X	
12.	Mārīte	X			X			X		
13.	Juris	X			X			X		
14.	Liene	X			X			X		
Kopā:		9	5	0	9	5	0	11	3	0

Par godīgumu izpratne ir 9 bērniem no 14, daļēji izprot 5 bērni. Draudzības vērtību arī izprot 9 no 14 bērniem, pārējie izprot daļēji. Izpalīdzību izprot 11 bērni, 3 bērni to izprot daļēji.

Visiem bērniem ir izpratne par vērtībām. Apkopojot visus rezultātus, var secināt, ka pirmskolas bērnu vērtībuzpratne literāro darbu iepazīšanas procesā ir uzlabojusies salīdzinot ar to, kā bija pētījuma sākumā.

Secinājumi

1. Vērtība ir mērs, ar kura palīdzību vērtē kādu parādību vai lietu cilvēka dzīvē. Vērtības rodas zināšanu un pieredzes mijiedarbībā. Cilvēks visā savas dzīves ceļā sastopas ar vērtību jēdzienu un viņa dzīve nevar pastāvēt bez vērtībām. Katram cilvēkam ir sava vērtību sistēma un vērtību prioritātes, kuras dzīves laikā mainās. Uzskati par vērtībām veidojas jau kopš agras bērnības.
2. Visvairāk sastopamā ētiskā vērtība ir tikumība. Tikums ir tieksme darīt labu, sekot labajam un realizēt to savos darbos. Uz bērniem attiecošās tikumiskās vērtības iedala vairākās grupās: savas un apkārtējo cilvēku vērtības izjūta, apkārtējās vides sajūta, kulturālās uzvedības noteikumu apguve, bērna uzvedības pašregulācija.
3. 5-6. gadu vecumā bērna galvenais darbības veids ir rotaļa. Rotaļa ir ietekmīgs audzināšanās līdzeklis. Bērnu rotaļās izpausmi rod viņa priekšstati par pasauli un tajā pastāvošajām vērtībām, savas tautas kultūras tradīcijām. Liela nozīme ir arī atdarināšanai. Vēlme atdarināt pieaugušos atspoguļo bērna vēlmi augt.
4. Bērns 5-6 gadu vecumā jau spēj vērtēt savu un literāro varoņu rīcību, jo aktīvi pārdzīvo notikumus un varoņu rīcību. Viņa emocionālās attieksmes sakrīt ar morālo vērtējumu, bērnam jau ir izveidojušās iekšējās morālās prasības. Bērni pārdzīvo līdzīgi literārajiem varoņiem, izvērtē viņu rīcību, pauž savu attieksmi.
5. Literāro darbu iepazīšanas procesā svarīgi faktori ir bērnu vajadzība izzināt pasauli, vajadzība pēc jauniem iespaidiem, spilgtiem pārdzīvojumiem. Visvairāk bērnu uztverei piemērotas ir pasakas, un ne tikai tautas pasakas. Arī literārās pasakas, kuras ir tuvas tautas pasakām, neapšaubāmi dod lielu ieguldījumu bērnu vajadzību apmierināšanā.
6. Pasakas sekmē bērnu personības attīstību, attīstot fantāziju, veicinot domāšanu, bagātinot bērnu pieredzi. Bērniem ir izpratne par pretstatiem- kas ir labs, kas ļauns. Tomēr nozīmīgas ir arī tās literārās pasakas, kur tēli nav nedz labi, nedz ļauni, lai ar viņu palīdzību bērni spētu paskatīties it kā no malas uz sevi, savām ikdienas un konfliktsituācijām, tā veidojot savu vērtībizpratni.
7. Izvēlētie metodiskie paņēmieni, tādi kā pārrunas, prognozēšana, dramatizēšana, inscenēšana, veicina bērnu interesi par pasakā dzirdētajām vērtībām. Ar pareizajiem jautājumiem var bērnus rosināt paust viedokļus, kā arī virzīt vēlamajā virzienā. Liela nozīme ir pasakas ilustrācijai un stāstītāja personībai. Tādā veidā bērni ir ieinteresēti pasakā dzirdēto tekstu iekļaut aktīvās darbībās – diskusijās, rotaļās.

8. Bērnu vērtībizpratne tiek sekmēta lasīšanai izmantojot vecumposmam atbilstošas literārās pasakas. Tas ir ļoti svarīgi, jo pārāk garas, sarežģītas pasakas šajā vecumposmā bērniem nav interesantas ne klausīšanās ziņā, ne arī pārrunās un citās aktivitātēs. Pasakai jārada pozitīvs emocionāls pārdzīvojums.
9. Veicot pētījumu, var izsecināt, ka bērniem pasakas jālasa regulāri, lai padziļinātu un nostiprinātu viņu vērtībizpratni. Pētījumā beigās bērniem ir uzlabojusies izpratne par vērtībām tieši pateicoties tam, ka pasakas tika lasītas regulāri.
10. Pēc pedagoģiskā izmēģinājuma bērni labāk saprot vērtības un salīdzinot ar pētījuma sākumu, ir vērojams uzlabojums visos izvirzītajos kritērijos: visi bērni kaut dažreiz ir pauduši attieksmi pret literārās pasakas varoņiem un spēj varoņu rīcību analizēt. Pasakā ietvertās vērtības nespēj saskatīt tikai divi bērni. Par godīgumu, draudzību un izpalīdzību, nojausma ir visiem bērniem.

Kvalifikācijas darbam hipotēze: *Pirmsskolēna vērtībizpratne literāro darbu iepazīšanas procesā tiks sekmēta, ja:*

- *lasīšanai tiks izvēlēti vecumposmam atbilstoši literārie darbi;*
- *izvēlētie metodiskie paņēmieni veicinās bērna izpratni par daiļdarbā iekļautajām vērtībām;*
- *literārie darbi tiks lasīti regulāri, ir apstiprinājusies.*

Literatūras un avotu saraksts

1. Anspoka,Z.(2008).*Latviešu valodas didaktika*. Rīga :RaKa
2. Aristotelis. (1985).*Nikomaha ētika*. Rīga: Zvaigzne.
3. Autorkolektīvs.(1999). *Psiholoģijas vārdnīca*. Mācību grāmata.
4. Arole,T., Āboltiņa, L., Bērtule, V., Joma, S., Kazakova, L., Petere, A., Purmale, R., Silova, M.(2012).*Integrēta mācību programma sešgadīgiem bērniem*. Valsts izglītības satura centrs.
5. Ābelīte,R.(2012).*Vilcieniņš Tutū un viņa draugs*.Rīga: apgāds ALI S.
6. Āboltiņa,L., Bula –Biteniece, I., Gorjučkina, S.,Jurisone, B., Silova, M., Strazdiņa, M., Temfelfelde, I.(2012). *Pirmskolas izglītības mācību satura programma*. Valsts izglītības satura centrs.
7. Ādlers,A.(1992).*Psiholoģija un dzīve*. Rīga: izdevniecība IDEA.
8. Beļickis, I. (2000). *Vērtīborientētāmācību stunda*. Rīga :RaKa.
9. Bernāte, L. (2017).*Bērna attīstības ceļvedis*. Rīga: Žurnāla 36,6⁰ C, 3 tematiskais pielikums.
10. Biseniece M. (2012,8.oktobris).*Kas jauns.Lv*
11. Brastiņš, E.(1967). *Cerokslis*. ASV.
12. Brēms, I.(2001).*Kapteinis Čikimiks*. Rīga: Izdevniecība AGB.
13. Cielēna, M.(2012). *Ežuļapeldriņķis*. Apgāds Lietusdārzs.
14. Dāle, P.(1944) . *Vērojumi un pārdomas*.R.
15. Dombrovskis,V., Guseva ,S., Kokina, I.(2013).*Pirmskolas vecuma bērnu sagatavošana skolai*.Rīga: Zvaigzne ABC.
16. Dzintere, D., Freiberga, I., LukseE. Ģimenes un pirmskolas pedagogijas katedra.(2000). *Bērns kā vērtība ģimenē un pirmskolā*. Rīga : SIA Izglītības soļi.
17. Dzintere, D.,Boša, R. (1997). *Rotaļspēles*. Mācību apgāds NT.
18. Dzintere, D., Pučure ,I.(2003).*Es gribu iet skolā*. Rīga: SIA Puse plus.
19. Eriksons, H., E.(1998).*Identitāte. Jaunība un krīze*. Rīga; Jumava.
20. Fišers,R. (2005).*Mācīsim bērniem domāt*. Rīga: RaKa.

21. Freiberga, E.(2000).*Estētika. Mūsdienu estētikas skices*. Rīga : Zvaigzne ABC.
22. Freiberga, I. (1997).*Literārie darbi kā bērnu radošās aktivitātes veicinātāji pirmskolas vecumā*.Zinātniski metodiskais līdzeklis. Rīga : Vārti.
23. Freiberga, I. (2013).*Literārais darbs kā līdzeklis pirmskolas vecuma bērnu attīstības sekmēšanai pedagoģiskajā procesā*. Promocijas darbs.
24. Golubina,V.(2007). *Pirmskolas pedagoga rokasgrāmata*.Rīga: SIA izglītības soļi.
25. Gulbe,E.,Lošina,L.(2011). *Koko un Riko*. Rīga: Zvaigzne ABC.
26. Jakovela,G.(2008). *Ieva*. Rīga: Izdevniecība Žurnāls Santa.
27. Jurgena,I.(2002).*Vispārīgā pedagoģija*. Rīga :SIA Izglītības soļi.
28. Kalniņa, V., Skrube, Dz. (1983).*Pirmskolas vecuma bērnu valodas attīstīšanas metodika*. Rīga; Zvaigzne.
29. Kaņepēja, R.(2003).*Es gribu iet skolā*. Rīga : SIA Puse Plus.
30. Karpova ,Ā.(1994).*Personība un individuālais stils*. Rīga: Latvijas Universitāte.
31. Kārklis, R. (1990). *Kalendārs vecākiem*. Rīga : Zvaigzne ABC.
32. Klīve, V., V. (1996). *Gudrības ceļos*. Rīga : Zinātne.
33. Kūle, M. (1989). *Ceļš saprašanās labirintos*. Rīga : Zinātne.
34. Kūle, M., Kūlis, R.(1998). *Filozofija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
35. Kūlis, Ē.(2005).*Niķis un bumerangu stiķi*. Rīga : Zvaigzne ABC.
36. Lieģeniece,D.(1992). *Bērns pasaulē, pasaule bērņā*. Rīga :Zvaigzne ABC.
37. Lieģeniece, D. (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga :RaKa.
38. Ļubļinska, A. (1979). *Bērnu psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne.
39. Markus, D.(2007).*Bērns runā kultūras pasaulē*. Apgāds Rasa ABC.
40. Mauriņa, Z.(1996).*Baltais ceļš. Studija par Annu Brigaderi*. Rīga: Zvaigzne ABC.
41. Milts, A.(1997) *Ētika. Kas ir ētika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
42. Milts, A.Ētika. *Personības un sabiedrības ētika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
43. Piažē, Ž. (2002).*Bērņa intelektuālā attīstība*. Rīga : Pētergailis.
44. Platons.(2001).*Valsts*. Rīga: Zvaigzne ABC.
45. Priede, D. (2008).*Pasakas manam mazulim*. SIA AmberLine.
46. Pujats, J.(1997).*Ētika*. Rīgas Metropolijas kūrijas izdevums.
47. Randoha, A., Uršuļska, V.(2010).*Literāro darbu izmantošana vecākā pirmskolas vecuma bērnu radošās darbības sekmēšanai*. RPIVA 5. Starptautiskā zinātniskā konference- Teorija praksei mūsdienu sabiedrības izglītībā.
48. Reņģe, V.(2000). *Psiholoģija. Personības psiholoģija*. Rīga :Zvaigzne ABC.
49. Reņģe, V. (2004).*Psiholoģija. Savstarpējo attiecību psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
50. Rodari, Dž.(1997).*Fantāzijas gramatika*. Rīga: Zvaigzne ABC.

51. Rūmnieks, V.(2007).*Murjāņu pasakas*. Rīga: apgāds GARĀ PUPA.
52. Sīle, S., Volkova L.(2011).*Vērtību vēcelīte pasakās , rotaļās un spēlēs 5-6 gadus veciem bērniem*. Rīga: Zvaigzne ABC.
53. Stikāne, A. (1977).*Latviešu bērnu literatūra*. Rīga: Zvaigzne.
54. Stikāne,I.(2005).*Vērtību pasaule latviešu bērnu literatūrā*. Rīga :RaKa.
55. Studente, A., Dzintere, D., Hibnere, V., Jākobsone, I., Kārklīņa, V., Laizāne, S., Matule, G., Salputra, A.(1988). *Ģimenē aug bērns*.Rīga:Zvaigzne.
56. Svence, G.(1999).*Attīstības psiholoģija*. Rīga :Zvaigzne ABC.
57. Šēlers ,Makss .(1919).*Par tikumu ētikas nepieciešamību*. R:
58. Špona, A.(2004).*Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: Zvaigzne ABC.
59. Vecgrāve. A.(2005).*Ceļvedis pieaugušajiem pa bērniības zemi*. Rīga: Zvaigzne ABC.
60. Zeile ,P. (1983).*Vērtību pasaule*.Rīga :Zinātne.
61. Zande,D.(2008).*Mans mazais.9.numurs*. Rīga: Izdevniecība Žurnāls Santa.
62. Bloom, B., S.(1956).*Taxonomy ofEducationalGoals: Handbook 1: Cognitivedomain*NewYork : DavidMcKay.
63. Выготский, Л., С.(1999).*Педагогическая психология*. Москва: АСТ Астрель.
64. Елконин, Д.,Б.(1989).*Избранные психологические труды*. Москва: Педагогика.
65. Гариен,М.(2004).*Мальчики и девочки учатся по разному*.Москва: АСТ Астрель.
66. Фонарев, А.,М.(1987). *Развитие личности ребенка*. Москва: Прогресс.
67. Мухина,В., С.(1985).*Детская психология*. Москва: издательство Просвещение.

PIELIKUMI

1. pielikums. Pētījumā izmantoto pasaku analīze

Draudzība kā vērtība.

Pētījumam tiek izvēlēta Rasas Ābelītes pasaka „Draudzība” no grāmatas „Vilcieniņš Tutū un viņa draugs”.(Ābelīte,2012,46,55) .Grāmatā ir daudz ilustrāciju. Pasaka stāsta par vilcieniņa Tutū un Trambaja draudzību. Trambajs ir 2. maršruta tramvajiņš, kuram tādu vārdu devis kāds gaišmatains puisēns. Trambajs piedāvā savam draugam ,vilcieniņam Tutū skriešanās sacensības. Tutū saprot, ka tramvajiņš grib uzvarēt un cik svarīgi viņam būtu uzvarēt, tāpēc atļauj savam draugam sevi apsteigt, lai viņš būtu priecīgs. Šajā pasakā pausta vērtīga atziņa, ka draudzības dēļ var uzpurēties un ļaut sevi uzvarēt, kaut īstenībā esi par draugu stiprāks.

Otra izvēlētā pasaka par draudzību ir Daces Priedes pasaka no grāmatas „Pasakas manam mazulim”.(Priede,2008,11,16). Šajā pasakā ir stāstīts par mazas meitenes un zirnekļa draudzību, par to, ka zirneklis bija ļoti nelaimīgs, jo viņam nebija neviena drauga, jo visi no viņa baidījās. Tikai tuvāk iepazīstoties un sarunājoties, meitene saprot, ka no zirnekļa nevajag baidīties un piedāvā draudzēties. Zirneklis par to ir ļoti priecīgs un piedāvā meiteni sargāt un atrast pazudušās mantas. Pasaka māca bērniem saprast, ko nozīmē draudzēties.

Godīgums kā vērtība.

Pētījumam tiek izvēlēta Evijas Gulbes un Lindas Lošinas pasaka „Zādzība” no grāmatas „Kokoun Riko”.(Gulbe, Lošina,2011,45,51). Pasaku uzrakstījusi Evija Gulbe, Linda Lošina pasaku grāmatu bagātina ar krāšņām ilustrācijām. Šajā pasakā aprakstīts notikums ar draugiem, žurkulēniem Koko un Riko. Riko atrod paslēptu konfekti un to apēd, jo negrib dalīties ar draugu. Izrādās, ka tā bijusi viņa paša dzimšanas dienas dāvana. Koko ir stipri sašutis, ka neatrod paslēpto konfekti savā vietā un visām žurkām skaļi paziņo, ka konfekti kāds ir nozadzis .Riko ir stipri nokaunējies un klusi draugam atzīstas, ka to izdarījis viņš .Pasaka māca par draudzību un godīgumu , par to, ka slikto nodarījumu var vērst par labu, godīgi atzīstoties nodarītajā un par to dabūjot no drauga piedošanu par slikto rīcību.

Otra pasaka par godīgumu ir Imanta Brēma pasaka „Burvju gliemežnīca” no grāmatas „Kapteinis Čikimiks”(Brēms,2001,38,41). Šajā pasakā stāstīts par slinko puisī Jukumu, kurš negrib neko strādāt. Ezerā viņš nejauši atrod savu laimi burvju gliemežnīcas izskatā. Gliemežnīca grib puisim palīdzēt iemācīties kādu amatu, bet puisis gliemežnīcu izmanto, lai tā viņa vietā uzceltu māju pa vienu nakti. Gliemežnīca pārvērš kadiķšus par rūķīšiem, kas šo darbu izdara Jukuma vietā. Puisis lielās ar to, ko nav izdarījis un nejauši pazaudē gliemežnīcu. Rūķīšu būvētā māja pagaist kā nebijusi. Jukums

no kauna nezina kur likties un noslēpis galvu azotē kaut kā aiztaustās mājās. Pasaka māca par to, ka jābūt godīgam un , ka nevar svešu darbu uzdot par savējo, citādi var sanākt lielas nepatikšanas.

Trešā pasaka par godīgumu ir Ērika Kūļa „Vieglie vārdi un smagās domas” no grāmatas „Niķis un bumerangu stiķis”(Kūlis,2005,58,63).Rūķis Nikniķis domā smagas domas un sarunājas ar otru rūķi Riķi. Sarunai pievienojas pārējie rūķi- Stiķis, Niķis un Ciķis. Visi spriež, kur paliek izrunātie vārdi. Nikniķis secina, ka visi vārdi kaut kur krājas, gan labie, gan sliktie. Visi nododas pārdomām, kur paliek sliktie vārdi un sliktie darbi. Ja nu tie atgriežas visnegaidītākajā brīdī? Riķis un Niķis ierauga rūķi Mūķi un saprot, ka pie šī rūķa atgriežas visi viņa sliktie darbi. Rūķēni grib būt godīgi un atzīstas māmiņai par saplēstajiem šķīvjjiem, lai sliktais darbs pie viņiem neatgrieztos trīskāršā apmērā. Pasaka māca, ka jādara labie darbi un godīgi jāatzīstas sliktajos.

Izpalīdzība kā vērtība.

Pirmā pasaka par izpalīdzību ir Valda Rūmnieka „Pasaka par zalkšiem” no grāmatas „Murjāņu pasakas”. (Rūmnieks,2007,15,19). Šajā pasakā stāstīts par pieciem Muriem un to, kā viņi palīdzēja zalkšiem. Zalkši bija salīduši gan Muru sētā , gan arī mājās. Muri zalkšiem iekārtoja pļaviņu, bet nevarēja izdomāt, kā viņus noķert. Piektais Muris izdomāja, ka noķers zalkšus uz speciāla papīra- zalkšpapīra, kurš, lai arī bija šaurs, bet resns papīra rullis. Tas bija ļoti lipīgs un četrpadsmit zalkšu tomēr tajā pielipa jau nākamajā rītā. Zalkši bija ļoti priecīgi par pļaviņu un uzrakstīja Muriem grantī pateicības vēstuli ,kā arī atstāja piecas, pie zalkšpapīra pielipušas pelītes. Pasaka māca, cik vērtīgi ir palīdzēt nelaimē nokļuvušajiem ,kā šajā pasakā zalkšiem.

Otrā pasaka arī ir no Valda Rūmnieka grāmatas „Murjāņu pasakas”.(Rūmnieks, 2007,29,35).Tā ir pasaka par pieciem Muriem un kā viņi izpalīdzēja stīrnām, pacienādami tās ar āboliem. Pasakā ir spraiģis sižets kā pieci Muri cīnās ar Neganto Līdaku, jo viņa zog ābolus. Visi nospriež, ka Negantā Līdaka ir jānoķer ,ēsmā izmantojot vislielāko un skaistāko rožābolu. Tomēr Negantā Līdaka sarauj visus āķus, arī visresnāko un stiprāko makšķerauklu, un aiziet ar visu ābolu. Visi pieci Muri nolemj Neganto Līdaku pārmācīt ar mākslas spēku- uzzīmējot divus plakātus. Viens plakāts ir ar stīrnas attēlu un uzrakstu: Tikai stīrnām, bet otrs – ar Negantās Līdakas pilna auguma ģimietni uz kuras sēd visi pieci Muri ar dakšiņām un nažiem ķepās. Kaut arī plakāts tiek nosviests zemē un sakodīts, stīrnas ir priecīgas un nebeidz slavēt Murus. Pasaka māca par izpalīdzību tad, kad tev ir kaut kā vairāk nekā pašam vajag un ka tā var sagādāt citiem prieku, daloties ar to, kas tev ir par daudz.

Trešā pasaka par izpalīdzību ir Māras Cielēnas pasaka „Nesavtīgā palīdzība ” no pasaku grāmatas „Ežuļapeldriņķis”(Cielēna,2012,21,23).Tajā ir stāstīts par Meža sivēnu , kurš grib kādam palīdzēt, lai dabūtu prieku ko tāda palīdzība sniedz. Pirmā kam viņš grib palīdzēt ir Lapsiņa. Lapsiņa grib lēkāt tā kā Vāverīte, tāpēc lūdz , lai palīdz viņai uzkāpt eglē. Meža sivēns grib vēl kādam palīdzēt. Alnēns un Āpsēns no palīdzības atsakās, jo nebūtu godīgi , ja Meža sivēns Alnēnam palīdzētu kādu meklēt vai Āpsēnam slēpties. Beidzot Meža sivēnam palīdzēt sanāk tai pašai Lapsiņai, kura sēž kokā un netiek lejā bez palīdzības. Abiem beidzot ir liels prieks. Pasaka māca, ka citiem palīdzot var gūt lielu prieku.